

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Bakalářská práce

Jan Dubecký

Role prezidenta v ústavním systému Ukrajiny v letech 1994–1999

The Role of the President in the Constitutional System of Ukraine in 1994–1999

Praha 2021

Vedoucí práce: PhDr. Marek Příhoda, Ph.D.

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu práce PhDr. Marku Příhodovi, Ph.D. za vytvoření kvalitních podmínek pro vypracování bakalářské práce, za jeho obohacující připomínky a především trpělivou spolupráci. Můj velký dík patří i jednotlivým institucím, díky kterým jsem měl přístup k archivům. V neposlední řadě chci poděkovat své rodině za podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. 5. 2021

Jan Dubecký

Klíčová slova

Leonid Kučma, prezident, politický systém, Ukrajina, ústava Ukrajiny 1996, reformy, Rusko, parlament, konflikt.

Keywords

Leonid Kuchma, President, Political System, Ukraine, Constitution of Ukraine 1996, Reforms, Russia, Parliament, Conflict.

Anotace

Cílem bakalářské práce je zpracování, popsání a zhodnocení změn politického systému na Ukrajině v letech 1994–1999 v době prvního prezidentského mandátu Leonida Kučmy. Práce se dotýká jak vztahů prezidenta s parlamentem a následných konfliktů mezi těmito dvěma aktéry, tak i ukrajinské ústavy jako fenoménu na pozadí celospolečenských a ekonomických změn, přičemž důraz bude kladen právě na ústavu z roku 1996. V práci se proto pokusím popsat a zhodnotit politické kroky Leonida Kučmy, které vedly k posílení prezidentských pravomocí, směřujících ke konfliktu s parlamentem.

Annotation

The aim of this bachelor thesis is to describe and analyse the changes of the political system in the Ukraine between the years 1994 and 1999 during the first L. Kuchma's presidential term. The thesis analyses the relations between the president and the parliament and the following conflict between these two authorities. It analyses the Ukrainian Constitution in the context of social and economic changes while putting emphasis on the Constitution from 1996. Therefore, I will describe and analyse the Kuchma's political steps which led to the strengthening of the presidential powers and resulted in causing the conflict with the Ukrainian parliament.

OBSAH

1 VYMEZENÍ POLOPREZIDENTSKÉHO SYSTÉMU V KONTEXTU POLITICKO-ÚSTAVNÍHO PROSTŘEDÍ UKRAJINY	8
1.1 Poloprezidentský systém	8
2 POLITICKÁ SITUACE NA UKRAJINĚ V 90. LETECH 20. STOLETÍ A CESTA K NOVÉ ÚSTAVĚ	11
3 POČÁTKY PŘEHODU K PREZIDENTSKO-PARLAMENTNÍMU SYSTÉMU..	18
3.1 První konflikty a prezidentovy dekrety v roce 1994	19
4 ÚSTAVNÍ ZMĚNY V ROCE 1995 NA POZADÍ MOCENSKOPOLITICKÝCH BOJŮ	24
4.1 Neformální vztahy a oligarchizace politiky	24
4.2 Cesta k přijetí Ústavní smlouvy v roce 1995	26
5 ÚSTAVNÍ SMLOUVA JAKO VÝCHODISKO Z POLITICKÉ KRIZE	29
6 POLOPREZIDENTSKÝ SYSTÉM JAKO NORMA UKRAJINSKÉHO PRÁVNÍHO PROSTŘEDÍ	33
6.1 Personální změny v předvečer přijetí ústavy	33
6.2 Ústavodárný proces v roce 1996	35
6.3 Ústavní noc	41
6.4 «Є Конституція!»	43
7 ZÁVĚR	45
8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	47
8.1 Odborná literatura	47
8.2 Archivní materiály	49
8.3 Periodika	50
8.4 Internetové zdroje	51

Předmluva

Současný ukrajinský stát, který během téměř třiceti let své nezávislosti prošel velice bouřlivým vývojem, se narodil v devadesátých letech 20. století do světa, jenž vyžadoval nové způsoby vlády a formy sociálního a ekonomického života. Překážky nového postkomunistického světa, především nezkušenost s demokracií a kapitalistickým hospodářstvím, vedly záhy k problémům, které začaly ohrožovat samotné demokratické směřování moderní Ukrajiny. Tomuto stavu neprospívala ani “chybějící” ústava, která by nastavila právní prostředí a mantinely nejen občanského, ale i politického a ekonomického života. Tyto chybějící předpoklady moderní demokracie otevřely prostor pro mocenský boj mezi jednotlivými složkami státní moci. Ruku v ruce s ekonomickou transformací docházelo i k prorůstání různých zájmových skupin s politickými elitami, což se naplno projevilo během druhé poloviny devadesátých let.

Ve své práci se věnuji právě těmto aspektům ukrajinské politiky. Snahy o mocenskou hegemonii v ukrajinském právním prostředí se v letech 1994–1999 zařadily mezi hlavní problémy postkomunistické Ukrajiny. Podrobněji se zabývám mocenským soupeřením mezi představiteli výkonné a zákonodárné moci, přičemž současně akcentuji ekonomickou problematiku, jež byla jedním ze zásadních aspektů transformující se Ukrajiny devadesátých let. Dále analyzuji tzv. neformální vztahy a skupiny, které mnohdy stály za “oponou” a nepřímo ovlivňovaly ukrajinskou politiku.

Vzhledem k obtížnosti tématu čerpám z velkého rozsahu odborné literatury, včetně dostupných archivních materiálů (Nejvyšší rada Ukrajiny), novinových článků, odborných časopisů, interview a dalších pramenných podkladů. V rámci hodnocení významu Kučmovy politiky a jeho vlivu na ukrajinskou politickou kulturu však musíme mít na paměti odlišné interpretační roviny jednotlivých aktérů a osob zabývajících se tímto tématem. Čerpal jsem proto ze zdrojů několika jazyků – vedle ukrajinštiny také z angličtiny, němčiny a samozřejmě ruštiny. Výčet by byl ochuzen, pokud bych zapomněl na několik českých autorů, jejichž monografie mi byly také velice nápomocny.

Práce je rozdělena do celkem čtyř logicky a časově po sobě jdoucích částí, z nichž každá se zabývá určitým segmentem problematiky. První část se zaměřuje na vyjasnění základních politických a právních pojmů s krátkým nástinem ústavodárného procesu v letech 1994–1996. Druhá a třetí kapitola se podrobně zabývá změnami v právním pořádku Ukrajiny v politickém boji mezi výkonnou a zákonodárnou mocí v letech 1994 a 1995 s akcentací na

ekonomicko-společenské pozadí. V poslední části se blíže zabývám ústavodárným procesem, který byl po politických krizích obnoven Ústavní smlouvou z roku 1995 a jenž znamenal nastolení poloprezidentského systému. Analýza dobových událostí a jejich podrobné vysvětlení je čtenáři předloženo na základě podrobného studia rozsáhlého pramenného inventáře.

V první kapitole, pojednávající o ústavodárném procesu do roku 1996, mi byly nápomocny především anglickojazyčné práce, kde jsem čerpal, mimo jiné, z monografie K. Wolczuk *“Moulding of Ukraine. The Constitutional Politics of State Formation.”* Vedle dalších prací jsem čerpal i z monografií T. Kuzia, který se blíže zabývá ústavodárným procesem a politickým systémem Ukrajiny v devadesátých letech. Ve druhé a třetí kapitole, kde podrobně analyzuji politický střet mezi prezidentem a parlamentem, vycházím především z ukrajinské a ruskojazyčné literatury. Zde nesmím opomenout práci ukrajinského politologa K. Bondarenka, jenž ve své monografii podrobně zkoumal osobnost prezidenta Kučmy a jeho doby.

1 Vymezení poloprezidentského systému v kontextu politicko-ústavního prostředí Ukrajiny

Ukrajina zaznamenala, tak jako většina postsovětských republik, dynamický společenský, ekonomický a politický vývoj, který byl způsoben vyhlášením nezávislosti státu na Sovětském svazu v roce 1991. Ustanovením svébytného státu však vznikly politické a právní problémy, zejména pokud jde o samotnou podobu právního státu, ve kterém se střetly protichůdné postoje a názory na mocenské postavení jednotlivých politických aktérů. Tento střet se vyostřil za úřadu druhého prezidenta Ukrajiny Leonida Kučmy a to během jeho prvního úředního období v letech 1994 až 1999, přičemž pokračoval až do závěru jeho druhého mandátu. K pochopení tohoto střetu mezi politickými aktéry tehdejší ukrajinské politické reprezentace musíme nejprve definovat základní pojmy.

1.1 Poloprezidentský systém

Názory předních českých a světových odborníků na právo se v rámci problematiky vysvětlení a popsání poloprezidentského systému liší.¹ V zásadě ale můžeme toto politicko-právní uspořádání charakterizovat jako syntézu určitých prvků prezidentského a parlamentního systému, které tak dávají poloprezidentskému typu zvláštní povahu a zároveň zavádějí možnost střetu mezi prezidentem a premiérem, popřípadě parlamentem.² V definici můžeme také vyjít z výkladu M. Duvergera, který poprvé popsal tento typ rozvržení moci: „*Za poloprezidentský politický systém se považuje takový, jehož zakládající ústava kombinuje tři prvky: (1) prezident republiky je volen přímou volbou; (2) drží značnou*

¹ Více: KLOKOČKA, V.: *Ústavní systémy evropských států*. Praha 2006, s. 423. Vladimír Klokočka nesouhlasí s termínem „poloprezidentský systém“, sám ho ani ve své práci neuvádí. Argumentuje existencí jen dvou základních systémů (prezidentský a parlamentní), přičemž poloprezidentský systém je jen jejich extrémní variantou, která je ovšem velice diskutabilní – povahu poloprezidentských systémů tedy charakterizuje jen jako převahu faktické moci prezidenta, nebo premiéra.

² CHOUDHRY, S. a kol.: *Semi-presidentialism and Inclusive Governance in Ukraine: Reflections for Constitutional Reform*. Kyiv 2018, s. 16.

[online: <https://www.idea.int/publications/catalogue/semi-presidentialism-and-inclusive-governance-ukraine>, cit. 5. 3. 2020].

část moci ve státě; (3) vedle prezidenta působí premiér a ministři, kteří tvoří vládu státu a mohou zůstat ve svých funkcích jen tehdy, pokud jim parlament nevysloví nedůvěru.“³

V rámci poloprezidentského systému můžeme rozlišovat dva základní podtypy: a) *premiérsko-prezidentský podtyp*, b) *prezidentsko-parlamentní podtyp*.⁴ Rozlišení obou těchto podtypů závisí na rozdílu moci a postavení prezidenta a premiéra v rámci ústavního práva.

Premiérsko-prezidentský podtyp se vyznačuje omezenými pravomocemi prezidenta, který je volen všeobecným systémem volby a jenž v tomto systému nemá přímý vliv na vládu a koexistuje s premiérem, který je hlavním představitelem exekutivy.⁵ Legislativní pravomoci spadající do sféry moci prezidenta jsou především právo rozpustit sněmovnu a jmenování premiéra a ministrů, přičemž je nemůže v zásadě odvolávat. Celkově tedy v tomto podtypu převažuje exekutivní moc premiéra nad prezidentem.

V prezidentsko-parlamentním podtypu převažuje naopak exekutivní moc prezidenta, který je volen přímou volbou a disponuje určitými pravomocemi: jmenování a rozpuštění vládního kabinetu a rozpuštění parlamentu.⁶ Prezident těmito pravomocemi může efektivně působit na jednotlivé aktéry politického dění a přispívat tak k dosažení kompromisu v dobách politických krizí.⁷ Zároveň však může znamenat i hrozbu, jelikož je nabyt velkou částí moci ve státě, kterou může kdykoliv zneužít.

³ DUVERGER, M.: A New Political System Model: Semi presidential Government. *European Journal of Political Research*, 1980, roč. 8, č. 2, s. 165. “A political regime is considered as semi-presidential if the constitution which established it combines three elements: (1) the president of the republic is elected by universal suffrage (2) he possesses quite considerable powers (3) he has opposite him, a prime minister and ministers who possess governmental power and can stay in office only if the parliament does not show its opposition to them.”

⁴ CHOUDHRY, S. a kol.: *Semi-presidentialism and Inclusive Governance in Ukraine: Reflections for Constitutional Reform*. Kyiv 2018, s. 16.

[online: <https://www.idea.int/publications/catalogue/semi-presidentialism-and-inclusive-governance-ukraine>, cit. 5. 3. 2020].

⁵ ELGIE, R.: Presidentialism, Parliamentarism and Semi-Presidentialism: Bringing Parties Back. *Government and Opposition*, 2011, roč. 46, č. 3, s. 394–399.

⁶ Tamtéž.

⁷ SEDELIUS, T. – BERGLUND, S.: Towards Presidential Rule in Ukraine: Hybrid Regime Dynamics Under Semi-Presidentialism. *Baltic Journal of Law & Politics*, 2012, roč. 5, č. 1, s. 23.

V prezidentsko-parlamentním podtypu (stejně jako v prezidentském systému) dochází k vytvoření tzv. duální legitimacy.⁸ Tento fenomén vzniká v důsledku typické vlastnosti těchto systémů – v přímých volbách občané daného státu vybírají hlavní představitele a nositele státní moci, kdežto v čistě parlamentním systému voliči vybírají nejprve své zástupce, kteří pak volí samotného prezidenta. Dochází tak (v prezidentsko-parlamentním podtypu) k vytvoření již zmíněné duální legitimacy, kdy obě složky státní moci, tj. exekutivní (prezident a vláda) a legislativní (parlament), mají faktické právo nárokovat si legitimitu plynoucí z vůle lidu, jelikož jsou jím přímo voleni. Tento stav pak může vést k patovým situacím mezi prezidentem a parlamentem, což má za následek zpomalení zákonodárného procesu a v mnohých případech může situace/konflikt vygradovat až v tzv. *imobilismus*, tedy neschopnost přijímat důležitá rozhodnutí.⁹ Juan Linz byl jedním z prvních právníků, kteří kritizovali poloprezidentský a prezidentský systém. Podle jeho názoru případný konflikt mezi prezidentem a premiérem/parlamentem může vést k ústavní krizi, která tak může ohrozit samotnou podstatu demokratického uspořádání státu, jelikož, jak sám říká, v poloprezidentském systému neexistuje demokratický princip, který by tuto krizi vyřešil.¹⁰

V ukrajinském prostředí byly implementovány oba tyto podtypy, přičemž ústava z roku 1996 definovala ukrajinské právní prostředí jako prezidentsko-parlamentní variaci, která byla v účinnosti až do tzv. Oranžové revoluce v roce 2004, kdy byla ústava pozměněna tak, že odpovídala druhému podtypu, tedy premiérsko-prezidentskému.¹¹

⁸ Tamtéž, s. 25.

⁹ KOUBA, K.: *Prezidentské, poloprezidentské a parlamentní systémy demokracie*. Hradec Králové 2010, s. 8.

[online:

https://www.academia.edu/19190206/Prezidentsk%C3%A9_poloprezidentsk%C3%A9_a_parlamentn%C3%AD_syst%C3%A9my_demokracie, cit. 22. 11. 2019].

¹⁰ LINZ, J. – VALENZUELA, A.: *Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore 1994, s. 7.

¹¹ CHOUDHRY, S. a kol.: *Semi-presidentialism and Inclusive Governance in Ukraine: Reflections for Constitutional Reform*. Kyiv 2018, s. 9.

[online: <https://www.idea.int/publications/catalogue/semi-presidentialism-and-inclusive-governance-ukraine>, cit. 5. 3. 2020].

2 Politická situace na Ukrajině v 90. letech 20. století a cesta k nové ústavě

Politickému soupeření v druhé polovině 90. let předcházela poměrně zdlouhavý vývoj ústavodárného procesu, který započal v roce 1991, ale dokončen byl až o 5 let později za prvního prezidentského mandátu Leonida Kučmy. Právě tento prezident (se svými nejbližšími přívrženci) se ukázal být rozhodující a můžeme říci i vítěznou silou v politickém soupeření o míru pravomocí mezi jednotlivými složkami moci ve státě. Samotní političtí aktéři si dobře uvědomovali, že největší souboj se odehraje na pozadí přípravy nové ústavy, která jako základní zákon definuje rozvržení moci ve státě. Je proto důležité si blíže nastínit samotný průběh ústavodárného procesu.

Nové směřování Ukrajiny, které započalo vyhlášením nezávislosti a pádem Sovětského svazu, vyžadovalo vytvoření právní základny, jež by deklarovala a určovala nový směr státu. Tyto změny a požadavky však vyvolaly živé a vyhrocené diskuze, které mnohdy spíše přispívaly k zpomalení ústavodárného procesu. Nejvyšší představitelé státu si byli vědomi nastalé situace, proto již od roku 1991 byly vytvořeny komise na přípravu nové ústavy, jež by nahradila starší – sovětskou z roku 1978.¹² V průběhu několika let se jich vystříдалo hned několik, ovšem ke společnému konsenzu na podobě nové ústavy se nedospělo. Tato patová situace byla zapříčiněna nejednotnými a mnohdy velmi odlišnými postoji politických aktérů k fundamentálním otázkám, jež byly pro tvorbu ústavy klíčové.¹³

¹² ORLOVA, I.: *Cesta k přijetí ukrajinské Ústavy v roce 1996*. Brno 2006, s. 14.

[online: https://is.muni.cz/th/ccsc/BP_Orlova.pdf, cit. 12. 10. 2020]. Ústavodárný proces musel nejprve (do přijetí nové ústavy) vyřešit otázku přechodného ústavního pořádku, jelikož do sovětské ústavy z roku 1978 byla v různou dobu přidávána znění a doplnění, která si mnohdy navzájem odporovala. Tím nastal stav ústavní nejistoty, jelikož různé články Ústavy Ukrajinské SSR odlišně stanovovaly základní rozdělení moci ve státě.

¹³ Конституція в інтересах свого гаранта: чому Основний закон України — вечний повод для політичних спорів. *Comments. UA*. 28. 6. 2020.

[online: <https://politics.comments.ua/article/domestic-policy/konstituciya-v-interesah-svoego-garanta-pochemu-osnovnoy-zakon-ukrainy---vechnyy-povod-dlya-politicheskikh-sporov-655502.html>, cit. 12. 10. 2020]. Mnoho vyhrocených debat se zastavilo například na otázce státních symbolů a hlavně na problematice ukrajinštiny a jejího postavení jako státního jazyka. Mnohdy se aktivity některých stran podobaly spíše kupčení, než politickému vyjednávání. Takto např. někteří národní demokraté byli ochotni podpořit požadavky prezidenta na zesílení jeho pravomocí výměnou za uznání ukrajinštiny jako jediného státního jazyka.

Jak ve své práci zmiňuje K. Walczuk, z ústavy se stala nejen právní záležitost, ale také symbolický a prestižní akt.¹⁴ Problémy se nedařilo překonávat prakticky až do roku 1994, jelikož v ukrajinském parlamentě (*Верховна Рада України*) nebylo možné dojít ke shodě na základních pravidlech, na kterých bude samotná ústava přijata.¹⁵

Tři roky po vyhlášení samostatnosti však komise ani diskuze mezi politickými aktéry neposunuly vývoj dále, přičemž do roku 1994 bylo sice vytvořeno několik verzí ústavy, nedošlo však nikdy ke schválení ani jedné z nich a činnost komisí se prakticky zastavila. Logicky se proto předpokládalo, že tento „gordický uzel“ přetnou následné parlamentní volby. Vzhledem k velmi špatnému stavu ukrajinské ekonomiky a všeobecně negativním náladám ve společnosti bylo přinejmenším snadno předpokladatelné, že dojde k velkým změnám v parlamentu. Proto ani není překvapivé, že velké zastoupení získaly levicové strany – komunisté a socialisté, kdežto pravicové strany citelně ve volbách ztratily¹⁶ a politická iniciativa v rámci parlamentu se tak přesunula především na levici. Dominantní, více než poloviční zastoupení, pak získali nezávislí poslanci.

Po parlamentních volbách následovaly 26. června 1994 volby prezidentské, kde se ve druhém kole střetli dva hlavní političtí aktéři – dosavadní prezident Leonid Kravčuk a

¹⁴ WOLCZUK, K.: *Moulding of Ukraine, The Constitutional Politics of State Formation*. New York 2001, s. 63.

¹⁵ Tamtéž, s. 104–119. Tato situace byla zapříčiněna stranickým rozvržením ukrajinského parlamentu, který vzešel z voleb do Nejvyššího sovětu Ukrajiny v roce 1990, kdy ve volbách získala velký počet křesel levice (tehdy Komunistická strana pod oficiálním jménem „Skupina 239“, jež získala právě 239 křesel z 450 možných), která stála později v opozici vůči prezidentovi a snažila se (již oficiálně jako Komunistická strana Ukrajiny, která vznikla v roce 1993) sabotovat a co nejvíce oddálit přijetí nové ústavy. Patová situace ale závisela pochopitelně na více faktorech, jako např. stranické soupeření, nemožnost dobrat se kompromisu a také mnohdy vlastní plány jednotlivých politiků. Srov: D'ANIERI, P.: *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design*. New York 2007, s. 127.

¹⁶ Парламентські вибори 1994 року. *Кандидат*.

[online: https://web.archive.org/web/20071014184800/http://kandydat.com.ua/politika/01_02.htm, cit. 6. 3. 2020]. Nejvíce ze všech stran získala Komunistická strana, která získala 22 % všech hlasů a obsadila tak 90 křesel. K levici však patřily další dvě strany: Rolnická strana Ukrajiny (19 křesel), Socialistická strana Ukrajiny (14 křesel), dohromady tedy levice držela 123 křesel z celkových 450.

bývalý premiér Leonid Kučma,¹⁷ který nakonec vyhrál se svým reformním plánem na ekonomickou obnovu Ukrajiny a navázáním lepších vztahů s Ruskem. Již od svého nástupu se Kučma snažil najít cestu k posílení svých pravomocí, přičemž chápal, že stěžejní bude jeho podíl na přípravě ústavy. Důležitou roli v tomto bodě sehrál i jeho nový tým úředníků, mezi kterými vynikl především Dmytro V. Tabačnyk,¹⁸ jenž se po nástupu Kučmy do prezidentského úřadu stal hlavou Administrace prezidenta.¹⁹ Stojí za povšimnutí, že samotný prezident jmenoval na tyto důležité posty „své“ lidi ve snaze upevnit si svoji pozici skrze příznivce nebo přinejmenším skrze lidi „podobného smýšlení“²⁰ a tím zároveň vyměnit starší osazenstvo z dob Kravčukova prezidentství, které se vyznačovalo vysokým počtem osob pocházejících ještě ze sovětské nomenklatury.

Po ukončení předčasných parlamentních a prezidentských voleb v roce 1994 započala druhá fáze ústavodárného procesu, na jejímž počátku byla v říjnu 1994 vytvořena nová ústavní komise, v jejímž čele stanuli prezident L. Kučma a předseda parlamentu

¹⁷ KUZIO, T.: *Kravchuk to Kuchma: The Ukrainian Presidential Election of 1994*. Alberta 2015, s. 130–131. [online: <https://www.researchgate.net/publication/233259216>, cit. 9. 3. 2020]. Leonid Kučma zvítězil ve druhém kole prezidentských voleb s 52,1 % hlasů, Leonid Kravčuk získal 45,06 %. Kučma se opíral o hlasy především z industriálních částí východní a jižní Ukrajiny. Srov.: Электоральная география. Украина. Президентские выборы 1994. [online: <https://www.electoralgeography.com/new/ru/countries/u/ukraine/ukraine-presidential-election-1994.html>, cit. 9. 3. 2020].

¹⁸ Dmytro Volodymyrovych Tabačnyk (ukr. *Дмитро Володимирович Табачник*) je ukrajinský politik a historik, dvakrát zastávající post ministra školství. Nejvíce proslul jako spolupracovník Leonida Kučmy během jeho prvního prezidentského mandátu, kdy byl hlavou úřadu Administrace prezidenta Ukrajiny (od roku 1994 do roku 1996).

¹⁹ Administrace prezidenta Ukrajiny (ukr. *Адміністрація президента України*) byl úřad státní správy při prezidentu Ukrajiny, jehož úkolem bylo zajišťovat plnění ústavních pravomocí náležejících prezidentovi. Úřad vznikl v roce 1991 po rozpadu Sovětského svazu a byl transformován v roce 2019.

²⁰ Více: KUZIO, T.: *Ukraine under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*. New York 1997, s. 95–99. Např. V. A. Razumkov (blízký spolupracovník a jeden z hlavních vedoucích Administrace prezidenta Ukrajiny) či V. V. Durdyněc, který zastával post vicepremiéra s odpovědností za oblast bezpečnosti státu.

Oleksandr Moroz²¹ a jimi pověřeni členové.²² Oproti očekávání se však práce neposunula dále, jelikož postup narážel na neshodu na naprosto fundamentálních postupech při vytváření ústavy.²³ Prezident se snažil posunout vývoj událostí co nejrychleji kupředu, přičemž zároveň sledoval linii zesílení svých pravomocí. Proto se rozhodl vydat dva dekrety (*укази*), které měly za důsledek podřízení kabinetu ministrů a premiéra prezidentově moci a dále přímou odpovědnost předsedů rad oblastí (místní administrativy) prezidentovi. Tyto dva dekrety znovu rozpoutaly politické boje mezi levicí a prezidentem, jelikož znamenaly faktický posun ústavního systému k tužšímu poloprezidentskému typu vlády.

Kučma odmítal ustoupit levici, která chtěla naopak oslabit prezidentovu moc a dát tak větší sílu parlamentu, a proto se rozhodl *de facto* obejít opozici vyhlášením referenda o důvěře v prezidenta a parlament. Tento Kučmův krok byl však označen parlamentem za neústavní (prezident ve skutečnosti neměl právo podle tehdy platné ústavy z roku 1978 vyhlášovat referenda), což si sám prezident uvědomoval, a proto se uchýlil k vydání tzv. Ústavní smlouvy (*Конституційний Договір*),²⁴ která byla chápána jako dohoda mezi oběma větvemi moci.²⁵ Zjednodušeně můžeme tuto smlouvu charakterizovat jako snahu o ustanovení a zároveň narovnání vztahů mezi prezidentem a parlamentem, což mělo být legalizováno schválením jeho dekretů parlamentem prostou většinou (tj. nadpoloviční) a ne

²¹ Oleksandr Oleksandrovyč Moroz (ukr. *Олександр Олександрович Мороз*) je ukrajinský politik, byl předsedou Socialistické strany Ukrajiny a vícekrát i předsedou ukrajinského parlamentu. Sám sehrál významnou roli jako předseda parlamentu v letech 1994 až 1998, kdy se profiloval jako politický oponent prezidenta Kučmy.

²² Komise pro vypracování nové ústavy Ukrajiny (tzv. „Ústavní komise“). Členy byli prezident Ukrajiny Leonid Kučma, předseda parlamentu Oleksandr Moroz, významní představitelé společenského a vědeckého prostoru Ukrajiny a dalších 38 členů, z nichž 15 bylo poslanci parlamentu Ukrajiny a 15 bylo delegováno prezidentem Kučmou, dále představitelé soudní moci a jeden člen zastupoval Autonomní republiku Krym. Ústavní komise vznikla 10. listopadu 1994 schválením parlamentem Ukrajiny.

²³ Velkým problémem byla i jakási nevraživost a politické soupeření mezi L. Kučmou a O. Morozem, který probíhal na pozadí střetu výkonné a zákonodárné moci.

²⁴ Конституційний Договір. Відомості Верховної Ради України. Законодавство України. [online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>, cit. 9. 3. 2020].

²⁵ Více v ШАПОВАЛ, В. М. – КОРНЄВ А. В.: *Історія Основного Закону – конституційний процес в Україні у 1990-1996 роках*. Харків 2011, s. 43–62.

ústavní většinou (3/5).²⁶ Přijetím tohoto dokumentu 8. června 1995 bylo dosaženo předělu v ústavodárném procesu, jelikož se dospělo k dohodě v otázce rozvržení mocenských vztahů mezi prezidentem a předsedou parlamentu a k vytvoření podmínek k urychlení přípravy a konečnému přijetí nové ústavy.

V listopadu 1995 byl Ústavní komisí představen a schválen návrh Ústavy, jenž byl poté předán na projednání ukrajinským parlamentem.²⁷ V pořadí již třetí návrh, jehož páteří byla silná pozice prezidenta a návrh na dvoukomorový parlament, byl předán k projednání parlamentu Ukrajiny, který v březnu 1996 vytvořil speciální podkomisi k dopracování Ústavy. Přeprocováním vznikla tzv. březnová verze, která se však znovu setkala s odporem především levicových stran.²⁸ Prezident měl podle nového návrhu velice silnou pozici, jelikož mohl jmenovat a odvolávat řadu úředníků a představitelů soudní a vojenské sféry, dále mohl jmenovat premiéra a kabinet (se souhlasem Nejvyšší rady), přičemž měl právo je i odvolat. Tzv. březnový návrh přirkl prezidentovi, mimo jiné, právo vydávat dekrety se silou zákonů, přičemž jeho postavení se navíc posílilo v rámci místní samosprávy, kde se úřad prezidenta stal nejvyšší instancí. Prezident také mohl rozpustit (za určitých podmínek) parlament.²⁹

²⁶ WOLCZUK, K.: *Moulding of Ukraine, The Constitutional Politics of State Formation*. New York 2001, s. 64.

²⁷ Nový návrh Ústavy byl vytvořen podkomisí, která vznikla na zasedání Ústavní komise 24. listopadu 1995.

²⁸ KUZIO, T.: *Ukraine under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*. New York 1997, s. 118. Levicové strany (především Komunistická strana Ukrajiny) se snažily co nejvíce zpomalit ústavodárný proces, jelikož zásadně nesouhlasily se schválením větších pravomocí prezidenta. Levice v tomto bodě zastávala pozici silného parlamentu. Jak je uvedeno výše, březnový návrh počítal s vytvořením dvoukomorového parlamentu, s čímž zásadně levice nesouhlasila. Argumentovala tím, že kroky vedoucí k přijetí diskutovaného článku o vytvoření dvoukomorového parlamentu by vedly k decentralizaci a následnému federalismu v rámci Ukrajiny, což by mohlo mít neblahé následky na udržení celistvosti ukrajinského území. Navíc by mohlo zavedení dvoukomorového parlamentu ohrozit a rozštěpit zákonodárnou moc a tím způsobit mocenský úspadek této instituce.

²⁹ D'ANIERI, P.: *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design*. New York 2007, s. 93.

Následující nepřehledný a velice vyostřený boj mezi odpůrci změn (potažmo větších pravomocí prezidenta) a Kučmy s jeho „podporovateli“³⁰ probíhal na základě březnového návrhu ústavy, kterou odmítala hlavně levice – nejsilnější část ukrajinského parlamentu. Bylo tedy jasné, že bez určitých ústupků se kompromisu nedosáhne. Nejvyšší rada proto iniciovala vytvoření neformální malé skupiny, jež byla pověřena vypracováním návrhu Ústavy, který by lépe rozvrhl mocenské vztahy mezi politickými aktéry a dospěl by tak ke konečné dohodě. Tato skupina, podpořena úspěchy v dosažení kompromisů s levicí,³¹ byla přetvořena v tzv. Prozatímní zvláštní komisi pracující na změně březnové verze, resp. na určitém kompromisu s prezidentem. Nová verze ústavy, tzv. Syrotův návrh,³² který vznikl přepracováním březnové verze, znamenala alespoň částečné nárovnání pravomocí mezi jednotlivými aktéry.

Tzv. Syrotova verze byla nakonec schválena Ústavní komisí 17 hlasy z 28 a byla předána parlamentu na projednání a schválení. Situace v parlamentu však byla stále velice nejistou, jelikož levicové síly odmítaly jakkoliv jednat o schválení ústavy. V tomto bodě zasáhl znovu prezident, který pohrozil referendem v případě nepřijetí ústavy, přičemž k překvapení všech nemyslel schválení Syrotova návrhu, ale tzv. březnové verze. To vyvolalo vlnu zděšení a nesouhlasu i v řadách prezidentových podporovatelů.³³ Nakonec bylo spěšně svoláno zasedání parlamentu na 27. června 1996, které trvalo 23 hodin, kdy poslanci jednali a schvalovali články nové ústavy. Předseda parlamentu, aby uspíšil a donutil

³⁰ Více k tématu podporovatelů L. Kučmy: D'ANIERI, P. *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design*. New York 2007, s. 94. Musíme si uvědomit, že „podporovatelé“ Kučmy (především středo-pravicové síly) ani tak nesympatizovali s prezidentovými postoji, ale jejich počínání se dá chápat spíše jako zatvrdělý odpor vůči levici. Proto středo-pravicové síly zvolily pozici „podporovatelů“ prezidenta, tedy i jeho plánu posílení prezidentské moci, aby tak co nejvíce oslabily komunisty a socialisty.

³¹ Zde se jedná především o dojednaný kompromis s levicí ohledně diskutovaného článku, který ustanovoval dvoukomorový parlament, který levicové strany tvrdě odmítaly. Viz výše.

³² Podle M. Syroty, který předsedal tzv. Prozatímní zvláštní komisi zřízené Nejvyšší radou 5. května 1996.

³³ Poslanci ukrajinského parlamentu se oprávněně obávali následků, které by vyhlášené referendum znamenalo. Pozice prezidenta a parlamentu byly v očích veřejného mínění dosti odlišné, přičemž L. Kučma zastával v průzkumech oblíbenosti politiků přední místa. Ukrajinský parlament se proto legitimně obával dalšího zhoršení svého postavení v očích veřejnosti a možných předčasných voleb, které by mohly po referendu hrozit.

poslance schválit všechny články Syrota návrhu, neváhal nechat o problematických místech Ústavy desetkrát a někdy dokonce i dvacetkrát hlasovat, dokud neprošly.

Střet mezi parlamentem a prezidentem probíhal prakticky po celé období přípravy ústavy a vyostřil se především v konečné fázi, kdy sám Kučma pomocí státem ovládaných médií otevřeně napadal členy parlamentu a parlament jako instituci, přičemž neváhal překročit pravomoce ústavou jemu dané.³⁴ Jím vydané dekrety a nová Ústava schválená parlamentem v roce 1996 pak posunuly celý politický systém Ukrajiny do poloprezidentského typu, kde prezidentovi jsou přiřknuty velké pravomoci v rámci mocenskopolitického rozvržení sil ve státě.

³⁴ Конституція (Основний Закон) України 1978. Верховна Рада України.

[online: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=888-09&ed=19780420>, cit. 12. 3. 2020]. Zde se jedná o prezidentovy návrhy referenda, na které podle tehdy platné Ústavy z roku 1978 neměl právo.

3 Počátky přechodu k prezidentsko-parlamentnímu systému

Souboj mezi jednotlivými složkami moci probíhal na pozadí ústavodárného procesu, jehož dokončení nakonec znamenalo jasný přechod na více autoritářský systém vlády. V tomto mocenském střetnutí bylo třeba se vypořádat s rozporem mezi jednotlivými složkami moci na úrovni vztahů prezident-parlament-vláda, bez čehož by se věci neposunuly dále. Hlavní problém tkvěl ve způsobu vypořádání se s těmito problémy, které stály v cestě efektivnímu řešení složité ekonomické situace.³⁵ Již z počátku prvního prezidentského mandátu Leonida Kučmy bylo jasné, že ke konfliktu mezi prezidentem a parlamentem dojde. Pro jeho (Kučmův) nový ekonomický plán,³⁶ který záhy představil, bylo zvýšení pravomocí prezidenta naprosto fundamentálním principem. Zároveň si musíme uvědomit to, že důležitou roli zde hrál i Kučmův profesionální tým (samotná Administrace prezidenta, poradci v otázkách ekonomických a další), který připravoval prezidentovi podklady, radil mu a také se (především Tabačnyk) účastnil politických diskuzí a bojů.

L. Kučma komentoval situaci roku 1994 v rozhovoru pro deník *Независимая газета*: *”Předně potřebujeme silnou výkonnou moc, ale ne ve smyslu potlačování lidí, ale naopak ve službě jim. Mluvíme zde o řádném fungování všech větví státní moci – zákonodárné, výkonné a soudní. Dnes je klíčovým problémem ekonomika.”*³⁷ Je přinejmenším pochopitelné, že prezidentovy požadavky na rozšíření jeho pravomocí narazily na odpor především parlamentu, který se ovšem ocitl ve velice svízelné situaci, kdy na jedné straně stáli „prezidentovi muži“ a jeho přívrženci a na druhé poměrně velká

³⁵ Конституция в интересах своего гаранта: почему Основной закон Украины – вечный повод для политических споров. *Comments. UA*. 28. 6. 2020.

[online: <https://politics.comments.ua/article/domestic-policy/konstituciya-v-interesah-svoego-garanta-pochemu-osnovnoy-zakon-ukrainy---vechnyy-povod-dlya-politicheskikh-sporov-655502.html>], cit. 12. 10. 2020].

³⁶ Blíže o ekonomických reformách hovoří ГАУДУЦКИЙ, П.: Сага об украинских реформах, *ЗН.УА*, 12. 8. 2018. [online: https://zn.ua/internal/saga-ob-ukrainskih-reformah-291394_.html], cit. 8. 10. 2020].

³⁷ Rozhovor L. Kučmy pro deník *Независимая газета*, 21. 6. 1994.

[online: https://sites.ualberta.ca/~khineiko/NG_93_95/1145353.htm], cit. 8. 10. 2020]. *«Прежде всего нам нужна сильная исполнительная власть, но не в смысле подавления людей, а в смысле служения им. То есть речь идет о надлежащем функционировании всех ветвей власти - законодательной, исполнительной, судебной. Стрежневой вопрос сегодня - экономика.»*

neoblíbenost parlamentu mezi občany (toho si byl prezident dobře vědom, a proto také během střetů s parlamentem několikrát vytáhl své „eso referenda“).

3.1 První konflikty a prezidentovy dekrety v roce 1994

Kučmův plán radikálních ekonomických reforem byl parlamentem přijat v říjnu roku 1994, což způsobilo první vážnější střet mezi prezidentem a parlamentem – především jeho levým křídlem.³⁸ V parlamentě dominující levicové strany odmítaly nové ekonomické změny, jelikož byly svázány s politickými reformami, které by logicky znamenaly zmenšení vlivu parlamentu a tím i levicových stran. V tomto bodě je nutné uvést a uvědomit si politickou strategii L. Kučmy, kterou bychom mohli označit jako „balancování“ mezi jednotlivými aktéry. Jak uvádí K. Bondarenko ve své analýze doby Leonida Kučmy, prezident často musel hrát hru se všemi zároveň a balancovat tak mezi zájmy jednotlivých aktérů, aby z boje nakonec vyšel, když ne vítězně, tak alespoň neporaženě.³⁹ Tak vystupoval jak před volbami, tak i při schvalování svého plánu ekonomických reforem.⁴⁰ Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry v této otázce hrálo aktivní roli Kučmovo okolí a především jeho nejbližší spolupracovníci.

V srpnu 1994 byly vydány dva dekrety,⁴¹ které znamenaly první krok a vážný zásah do politického systému Ukrajiny. Autoři dokumentu, D. Tabačnyk a F. Burčak, byli členové úřadu Administrace prezidenta, kteří využili detailu v dosavadní platné ústavě, podle něhož byl prezident hlavou výkonné moci.⁴² Oba tyto dekrety přičkly prezidentovi značné pravomoci v rámci výkonné moci, přičemž druhý dekret blíže upravoval pozici místní

³⁸ WOLCZUK, K.: *Moulding of Ukraine, The Constitutional Politics of State Formation*. New York 2001, s. 148.

³⁹ БОНДАРЕНКО, К.: *Леонид Кучма – Портрет на фоне эпохи*. Харьков 2007, s. 144.

⁴⁰ Tamtéž, s. 147.

⁴¹ Jedná se o dekrety «Про заходи щодо здійснення структурних змін та забезпечення керівництва у сфері державної виконавчої влади» z 6. srpna 1994 a «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях» z 6. srpna 1994.

[online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/94#Text> a <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430/94#Text>, cit. 13. 10. 2020].

⁴² БОНДАРЕНКО, К.: *Леонид Кучма – Портрет на фоне эпохи*. Харьков 2007, s. 138. Je až s podivem, že se tento bod dlouhou dobu přehlížel a pozice “hlavy výkonné moci” přecházela na premiéra.

samosprávy,⁴³ což prakticky znamenalo sledování tvrdého centralizačního postupu.⁴⁴ Tyto dekrety byly navíc tak dobře napsány (všimněme si zde pečlivé práce Kučmových spolupracovníků), že bylo prakticky nemožné je „obejít“. Schválení těchto dokumentů znamenalo faktické omezení moci premiéra a jeho prostoru k manévrování, což podle mého názoru přispělo mimo jiné k pozdější rezignaci V. Masola⁴⁵ na post premiéra.

Již v prvním odstavci zmíněného dokumentu se píše: „*Prezident Ukrajiny vykonává své pravomoci pod vedením Kabinetu ministrů, určuje hlavní směry jeho činnosti, prioritní otázky, které vyžadují přednostní řešení.*“⁴⁶ Vláda tím byla *de facto* podřízená prezidentovi, který získal přímou kontrolu nad činností vlády, jež měla povinnost nechat si prezidentem schválit i program jednotlivých jednání.⁴⁷ Ve zmíněném dekretu se tato opatření odůvodňují nutností přijetí důležitých zákonů v oblasti ekonomiky a sociálního zabezpečení obyvatelstva.⁴⁸ Dekret dále definuje pravomoci prezidenta na jmenování a odvolání jednotlivých předsedů státních výborů, zároveň i těch, kteří jsou přímo odpovědní vládě. Přehlíženým, ale velice důležitým bodem byl poslední, který pojednával o „*provedení některých strukturálních změn v centrálním aparátu místních výkonných orgánů, za cílem snížení nákladů na jejich provoz a údržbu.*“⁴⁹ Tento na první pohled nenápadný bod, mohl být chápán jako popud k reorganizacím na vedoucích pozicích jednotlivých orgánů státní moci, aby se tak dospělo „názorově homogennímu osazenstvu“.

⁴³ KUZIO, T.: *Ukraine under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*. New York 1997, s. 100. Důsledkem bylo vytvoření tzv. Rady regionů, která se pravidelně scházela pod dohledem prezidenta. Toto shromáždění se stalo platformou silné Kučmovy podpory na úrovni regionální samosprávy.

⁴⁴ БОНДАРЕНКО, К.: *Леонід Кучма – Портрет на фоні епохи*. Харків 2007, s. 137. Je nutné si uvědomit, že tehdejší systém moci ve státě byl poněkud labilní. Prakticky neexistovala mocenská vertikála, tedy vztahy na úrovni centrum – regiony. Vztahy mezi těmito částmi moci byly založeny spíše na dohodě či souhlasu než na silné centrální vládě.

⁴⁵ Vitalij Andrijojovič Masol (ukr. *Віталій Андрійович Масол*) byl sovětským politickým činitelem (Ukrajinské SSR) a ukrajinským politikem, který v letech 1994 až 1995 zastával post premiéra vlády.

⁴⁶ Указ Президента України. Про заходи щодо здійснення структурних змін та забезпечення керівництва у сфері державної виконавчої влади. 6. 8. 1994.

[online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/94#Text>, cit. 12. 10. 2020].

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž.

Pokud bychom se dívali blíže na události roku 1994 a 1995, mohlo by se nám zdát, že celý politický zápas o moc byl omezen především na boj mezi Leonidem Kučmou a Oleksandrem Morozem, předsedou parlamentu, popřípadě premiérem Vitalijem Masolem, přičemž bychom ale nebyli daleko od pravdy. Do rozsáhlého boje mezi výkonnou a zákonodárnou mocí se samozřejmě promítaly i osobní faktory, názorové pozice a „ego“ aktérů,⁵⁰ což se později naplno projevilo v ústavodárné komisi, kterou Kučma a Moroz reprezentovali.⁵¹ Zároveň ale musíme vnímat situaci jako soupeření zákonodárné (parlament) a výkonné moci (prezident), z nichž druhá byla posílena již zmíněnými dvěma dekrety ze srpna roku 1994, které silně „nahrávaly“ prezidentovi a dávaly tušit jeho převahu, která se ukázala být jasnou na konci roku 1994 při přijetí ústavního zákona „O státní moci a místní samosprávě“.⁵² Ten jasně převážil pomyslné mísy vah na stranu výkonné moci, jelikož určoval prezidenta jako poslední instanci ve vertikálním systému moci a tedy jako hlavu celé místní administrativy. Zároveň upravoval status a pravomoci zákonodárné, výkonné a soudní moci a určoval mechanismy interakce mezi prezidentem, vládou a parlamentem.⁵³

⁵⁰ БОНДАРЕНКО, К.: *Леонид Кучма – Портрет на фоне эпохи*. Харьков 2007, s. 141. A. Moroz neskrýval svoje přání stát se prezidentem, o což se poté pokusil v prezidentských volbách v roce 1999.

⁵¹ ДИСЮК, А.: Сага о Конституции: Как появился Основной закон Украины, *112.UA*, 28. 6. 2017. [online: <https://112.ua/statji/saga-o-konstitucii-kak-poyavilsya-osnovnoy-zakon-ukrainy-320755.html>], cit. 12. 10. 2020]. *«Комиссию возглавляли два человека – Леонид Кучма и Александр Мороз. Тогда же между ними и возникло некое противостояние, и бывший спикер не скрывает этого. Или демократия, или диктатура - лаконично описывает свою позицию Мороз. В президентском проекте Конституции он видел угрозу народовластию.»* „Komisi předsedali dva lidé – Leonid Kučma a Oleksandr Moroz. Tehdy mezi nimi vznikl určitý odpor, který bývalý předseda parlamentu neskrýval. Moroz lakonicky popsal svoji pozici: Bud' demokracie, nebo diktatura. V prezidentském projektu ústavy viděl hrozbu pro demokracii.“

⁵² Постанова Верховної Ради України: Про проект конституційного Закону України про державну владу і місцеве самоврядування в Україні. Ліга закон. [online: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/F033200.html], cit. 12. 10. 2020].

⁵³ МАРТИНЮК, Р.: Конституційний процес і поділ влади в Україні напередодні укладення Конституційного Договору 1995 р. між Президентом України і Верховною Радою України. *Наукові записки*, 2006, роč. 6, s. 322.

Důsledky přijetí výše zmíněných ústavních zákonů znamenaly pro zákonodárnou moc poměrně velké snížení moci a vlivu,⁵⁴ ale zároveň i jasnou porážku tandemu Moroz – Masol, kteří sice mnohdy nevystupovali jednotně, ale oba se ocitli na stejné lodi. Přesto si sám prezident dobře uvědomoval, že tento dílčí úspěch neznamená konečné vítězství, které by mu zabezpečilo široké pravomoci ve státě. Stále musel počítat se silnou opozicí v podobě parlamentu (byť nejednotným) a v osobě Moroze⁵⁵, který byl mezi širokou veřejností velice oblíbenou postavou (sám se umisťoval v žebříčkách oblíbenosti na druhém místě, hned za Leonidem Kučmou).⁵⁶

Soupeření mezi výkonnou a zákonodárnou mocí se však neodehrávalo jen na pozici parlamentních debat a jednáních v kuloárech, nýbrž se neslo v duchu tvrdého a nelítostného politického boje, kde se na jednotlivé osudy nebere zřetel. Tento aspekt politického zápasu můžeme ilustrovat například na aféře „Tkačenko“, která měla za cíl očernit opozici a především okolí Moroze, včetně jeho osoby. Oleksandr Tkačenko pracoval v roce 1994 jako první zástupce předsedy parlamentu a zároveň byl jedním z hlavních představitelů Rolnické strany Ukrajiny. Tkačenko byl ale i ředitelem agrokonzernu „Земля и люди“, kterému USA půjčily pod patronátem ukrajinské vlády 500 milionů dolarů na nákup obilí, kukuřice a především zemědělské techniky.⁵⁷ Peníze však byly použity nejen na nákup obilí a kukuřice, která byla podle slov tehdejšího poslance Leonida Taňuka vysoce nekvalitní, ale i na nákup předražených kombajnů, luxusního nábytku a aut.⁵⁸ Této aféry využil a záměrně ji přižívoval

⁵⁴ Rozhovor O. Moroze pro televizi NewsOne v pořadu *Специпроект*, 22. 8. 2017, 18:05.

[online: <https://newsvideo.su/video/7462204>, cit. 12. 10. 2020]. Vzrůstající mocenský vliv prezidenta O. Moroz odmítal, jelikož to ohrožovalo samotnou nezávislost parlamentu. V rozhovoru pro TV kanál NewsOne řekl, že není možné, aby byl parlament podřízen vládě (a tím de facto prezidentovi), jelikož by to ohrožovalo samotné demokratické zřízení.

⁵⁵ Rozhovor L. Kučmy pro televizi НТВ v pořadu *Герой дня*, 24. 4. 1997, 18:25.

[online: <https://www.youtube.com/watch?v=z-M8p-A6XVw>, cit. 12. 10. 2020]. Kučma sám v rozhovoru za svoje protivníky v parlamentě označil celý levý blok (tedy i socialistickou stranu) a především Komunistickou stranu Ukrajiny.

⁵⁶ МАРУСЯК, О.: Леонид Кучма перестал устраивать украинскую элиту. *Независимая газета*, 22. 7. 1998, s. 7. [online: https://www.ng.ru/cis/2000-11-30/1_kuchma.html, cit. 12. 10. 2020].

⁵⁷ БОНДАРЕНКО, К.: *Леонид Кучма – Портрет на фоне эпохи*. Харьков 2007, s. 148.

⁵⁸ ОРИЩУК, Ф.: Ассоциацию «Земля и люди» попросили вернуть 800 миллионов, *Дело.УА*, 27. 11. 2009. [online: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/associaciju-zemlja-i-ljudi-ver-134536/>, cit. 12. 10. 2020].

prezident a jeho tým spolu s proprezidentskými médii, který se tak snažil diskreditovat samotného Moroze a především Masola, pod jehož patronátem byla celá půjčka zorganizována.⁵⁹ Zároveň zde byly snahy o odvrácení pozornosti od stále se prohlubujícího soupeření mezi prezidentem a předsedou parlamentu (včetně premiéra), jelikož „případ Tkačenko“ proběhl během pozdního léta roku 1994, kdy již bylo mezi politickými aktéry jasné, že se schyluje k bouři.

⁵⁹ Tamtéž. Je nutné uvést, že Oleksandr Tkačenko po celou dobu vinu odmítal a sám označoval celou kampaň za politický proces. Nakonec ale byl agrokonzern v roce 2009 shledán odvolacím soudem v Kyjevě vinným a bylo mu uloženo vrátit celkem 800 miliónů dolarů.

4 Ústavní změny v roce 1995 na pozadí mocenskopolitických bojů

4.1 Neformální vztahy a oligarchizace politiky

Pro pochopení kroků vládnoucí garnitury se musíme blíže podívat na samotné okolí prezidenta Kučmy, který v systému ukrajinského ústavního pořádku vystupuje jako hlavní činitel ovlivňující (a zde i určující) směr⁶⁰ vývoje celého směřování státu.⁶¹ Jedním z hlavních znaků ukrajinské politiky jsou tzv. neformální vztahy⁶² mezi politickými a ekonomickými elitami.⁶³ Tento pro pozdější ukrajinskou politiku typický prvek se etabluje právě za prezidentství L. Kučmy, proto někdy hovoříme o tzv. kučmismu.⁶⁴

Prorůstání ekonomických zájmů do ukrajinské politiky se plně projeví na začátku nového tisíciletí, ale již v druhé polovině devadesátých let můžeme pozorovat podobné pokusy o vniknutí do vedoucích struktur státu.⁶⁵ Utvářející se síť neoficiálních vztahů a

⁶⁰ ЖИЛЯЄВ, І. Б.: Постановя Президента України, як інструмент державної політики. *Стратегічні пріоритети*, 2007, роц. 1, ч. 1–2, s. 24–33. Autor dále upřesňuje hlavní činnost prezidenta Ukrajiny: «(...) полягає у забезпеченні формування ефективної цілісної та збалансованої системи офіційних політичних рішень, зокрема "вмонтованих" у систему державних стратегічних політико-правових актів (стратегій, доктрини, програм тощо), невід'ємною складовою якої є щорічні та позачергові послання президента.»

⁶¹ БРОДВІЙ. А. М.: Місце президента України у визначенні стратегії економічного розвитку держави. In: *Інститут президента України в системі державної влади України. Матеріали наукової конференції*. Київ 2014, s. 270–271. Především v období ekonomické transformace, která se, Kučmovými slovy, neobešla bez zásadních politických reforem, jež by zajistily hladký průběh hospodářských změn.

⁶² Více k neformální vztahům v MERKEL, W. – CROISSANT, A.: Formale und informale Institutionen in defekten Demokratien. *Politische Vierteljahresschrift*, 2000, roč. 41, č. 1, s. 3–30.

⁶³ ZIMMER, K. – KOWALL, T.: *Der politische Einfluß von Wirtschaftseliten in der Ukraine: nationale und regionale Oligarchen*. Bremen 2002, s. 6–7. K. Zimmer a T. Kowallt zde hovoří o vzniku tzv. neformálních vztahů v politice a dávají je do souvislosti především s tzv. Dněpropetrovským klanem, což byla neoficiální skupina předních dněpropetrovských podnikatelů, kteří skrze kapitál a kontakty ovlivňovali ukrajinskou politiku jak na regionální, tak i na celostátní úrovni.

⁶⁴ Více v KUZIO, T.: Europe or Eurasia? The Ideology of “Kuchmism”. *Journal of Ukrainian Studies*, 1997, roč. 22, č. 1–2, s.

⁶⁵ ЩОКИН, Г.: *За кого ж голосувати? Спроба відвертої відповіді*. Київ 2004, s. 64. Za největší úspěch ekonomických kruhů můžeme považovat jmenování oligarchy Viktora V. Medvedčuka na

různých zájmů fungovala zároveň jako opěrný systém vládnoucí garnitury, především prezidenta, který se tak mohl spolehnout na rozsáhlý a již komplexní propletenec vzájemně se podporujících kontaktů založených na starém a osvědčeném “má dáti – dal”. Vztah mezi prezidentem a jednotlivými oligarchy se tak zakládal na oboustraném užitku, kdy představitelé ekonomické elity podporovali Kučmu jak finančně (především v období prezidentských voleb), tak ale i mediálně, čehož Kučma (a také Administrace prezidenta) velice dobře využíval.⁶⁶ Na druhé straně pak prezident mohl aktivně působit na ekonomické reformy a ovlivňovat je podle potřeb a zájmů jednotlivých ekonomických skupin. Systém vzájemných (neformálních) vztahů se v průběhu druhé poloviny devadesátých let etabloval natolik, že prorůstal již všemi mocenskými kruhy ve státě a doplňoval tak nový systém ustanovujícího se autoritářského modelu vlády. Výmluvně o ukrajinských neformálních vztazích a lobbismu hovoří A. K. Piontkovska: *“Ukrajinská verze lobbování má velmi specifickou podobu. U nás se rozvíjí pro ostatní země zcela netypický proces: „dobývání“ politických stran národním byznysem. Není to úplně západní verze lobbování, ale asi jediná možná forma ochrany podnikání v podmínkách formování země. Z toho plyne nové ukrajinské přísloví: „hlavní věcí není právo na vlastnictví, ale schopnost ho bránit.“*⁶⁷

Celý mechanismus můžeme ilustrovat na případu, který se udál již v Kučmově druhém prezidentském období, ale byl způsoben právě činností prezidenta v letech 1994–

post vedoucího Administrace prezidenta v roce 2002. V. V. Medvedčuk (ukr. *Віктор В. Медведчук*) je ukrajinský politik a oligarcha, který v letech 1997–2002 byl poslancem v ukrajinském parlamentu a v roce 2002 byl jmenován na post vedoucího Administrace prezidenta Ukrajiny. Je označován za příslušníka tzv. Kyjevského klanu, což bylo neformální uskupení ekonomických činitelů pocházejících nebo aktivně působících v Kyjevě.

⁶⁶ Více o vztahu L. Kučma a ukrajinská média v DYCZOK, M.: Was Kuchma’s Censorship Effective? Mass Media in Ukraine before 2004. *Europa-Asia Studies*, 2006, roč. 58, č. 2, s. 215–238.

⁶⁷ ПІОНТКОВСКА, А. К.: Перспективи впровадження світової практики лобізму в Україні. In: *Інститут президента України в системі державної влади України. Матеріали наукової конференції*. Київ 2014, s. 86. *«Український варіант лобізму має дуже специфічну форму. У нас розвивається абсолютно нехарактерний для інших країн процес "завоювання" політичних партій національним бізнесом. У цьому можна побачити хоча і не цілком західну, але єдино можливу форму захисту бізнесу в умовах становлення країни. Звідси, мабуть, і нова українська приказка – "головне не право на власність, а уміння її відстоювати".»*

1999. Vypovídá i o vlivu zájmových kruhů na ukrajinské soudnictví.⁶⁸ V roce 2002 soudce Apelačního soudu v Kyjevě Jurij Vasylenko zahájil na žádost opozice⁶⁹ trestní řízení proti L. Kučmovi ve věci podezření ze spáchání několika trestných činů, čehož se měl prezident dopustit právě během svého prvního prezidentského období. Po vzájemném střetu mezi soudcem a Kučmou začala mediální “štvanice”, která nakonec skončila jednoduchým uzavřením případu a odvoláním Vasylenka z úřadu. Situaci dokresluje i jeho výrok, kde se jasně zmiňuje o korupci prorůstající úředním aparátem země: *“Pouze parlament má právo odebrat moje pravomoci a já se nechci domnívat, že učiní takové rozhodnutí. Za tímto účelem by bylo potřeba vyhodit spoustu peněz, aby úřady mohly podplatit poslance. Já za ty peníze nestojím.”*⁷⁰

4.2 Cesta k přijetí Ústavní smlouvy v roce 1995

M. Moskaljuk ve své práci rozděluje období devadesátých let na Ukrajině z hlediska ústavního pořádku do několika etap, přičemž zásadní je pro něj rozlišení vývoje podle míry pravomocí jednotlivých aktérů (zda se jedná o prezidentský či prezidentsko-parlamentní

⁶⁸ Kučma mohl skrze ministra spravedlnosti nepřímo působit i na justici. V roce 1995 si zajistil podporu ministra Serhije Holovátého, který se aktivně podílel na posílení prezidentských pravomocí.

⁶⁹ Více v rozhovoru J. Vasylenka pro deník *Независимая газета*, 17. 10. 2002.

[online: https://www.ng.ru/cis/2002-10-17/5_vasilenko.html, cit. 17. 11. 2020]. Také kvůli materiálům, které měly údajně prezidentovy přestupky dokazovat. Zároveň právě tento bod byl dáván do souvislosti s korupcí, která měla za cíl zdiskreditovat prezidenta a jeho okolí, což ale Vasylenko razantně odmítal. Na otázku, proč se rozhodl pro takový krok, odpověděl: *«Леонид Кучма уже около трех лет находится под подозрением в совершении ряда преступлений. На мой взгляд, Генеральная прокуратура не в праве игнорировать этот факт и обязана начать расследование. С другой стороны, согласно украинскому законодательству, я имел право и возможность возбудить дело против президента, чтобы начать расследование по всем тем пунктам обвинений, (...).»* “Leonid Kučma se už okolo tří let nachází pod podezřením ze spáchání několika trestných činů. Podle mě toto nemůže Generální prokuratura ignorovat a musí začít vyšetřování. Na druhé straně, podle ukrajinského zákonodárství, já měl právo a možnost zahájit trestní řízení proti prezidentovi a začít tak vyšetřování podle všech bodů obžaloby, (...)”

⁷⁰ Rozhovor J. Vasylenka pro noviny *Українська правда*, 2. 12. 2002.

[online: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2002/12/2/4370654/>, cit. 17. 11. 2020]. *«Отобразить у меня судейские полномочия вправе только Верховная рада, а я не склонен думать, что она примет такое решение. Для этого власти надо будет выкинуть кучу денег на подкуп депутатов, а я этих денег не стою.»*

system). Důležitá je pro nás druhá fáze vývoje, kterou Moskaljuk časově vymezuje podepsáním Ústavní smlouvy 7. června 1995 a konečným přijetím Ústavy 28. června 1996.⁷¹ Toto období se ukázalo být rozhodujícím v celém mocenskopolitickém soupeření mezi jednotlivými složkami moci.

V prvních měsících roku 1995 došlo k logickému vyústění politické krize. *De facto* izolovaný premiér Masol podal již začátkem února demisi,⁷² čímž otevřel cestu pro možné dosazení jednoho z “kučmistů”, na kterého by se mohl prezident spolehnout. Proti mnohým očekáváním byl však do úřadu prezidentem dosazen Jevhen Marčuk,⁷³ dosavadní vicepremiér. Období jeho ani ne ročního premiérství však nenaplnilo očekávání, která byla do něj vkládána, a stala se z něho spíše figura zosobňující obstrukce přijetí důležitých dokumentů. L. Kučma komentoval nastalou situaci následovně: *“Jakmile se Marčuk dostal na post premiéra, prokázal naprostou nechť ke každodenní práci a jejího vyplnění a zároveň neutuchající vášeň k výřečnosti. Zprvu jsem to přisuzoval Marčukově touze vyřešit všechny problémy, jak on rád říkal, s laboratorní přesností. Ale brzy jsem ho začal podezřívát z toho, že zkrátka nechce a bojí se přijímat rozhodnutí. Tento strach se zakládá na nepochopení ekonomických mechanismů (...).”*⁷⁴

⁷¹ МОСКАЛЮК, М.: Інститут президентства в Україні та Чеській республіці: порівняльний аналіз. *Політичне життя*, 2017, č. 4, s. 36–42.

⁷² БОНДАРЕНКО, К.: *Леонід Кучма – Портрет на фоні епохи*. Харків 2007, s. 157. Kučma se cíleně snažil odstranit Masola z postu premiéra. V této “hře” můžeme pozorovat kontakty s ekonomickými elitami – zde s tzv. Dněpropetrovským klanem, z něhož se vydělil Valerij Pustovojtenko (bývalý primátor Dněpropetrovska), který měl velice blízko ke Kučmovi. Prezident si ho vybral na post ministra Masolovy vlády, čímž již tak oslabenému premiéru ještě více “svázal ruce”, jelikož veškerá dokumentace vlády přešla právě na Pustovojtenka, který zastával úřad premiéra v letech 1997–1999.

⁷³ Tamtéž. Tento krok však nebyl nelogický. L. Kučma hledal osobu, na kterou by se mohl spolehnout. Navíc se Marčuk ukázal být dobrým politickým činitelem při řešení krymského problému a při jednáních mezi Ukrajinou a Ruskem.

⁷⁴ Евгений Марчук. Жизнеописание кандидата в украинские Де Голли. Часть третья. 15. 9. 2013. [online: <http://4vlada.net/vlast/evgenii-marchuk-zhizneopisanie-kandidata-v-ukrainskie-de-golli-chast-tretya>, cit. 19. 11. 2020]. *«Оказавшись за столом председательствующего, Марчук проявил полное отсутствие вкуса к ежедневной хозяйственной работе и желанию ее выполнять, неугомонную страсть к многословию. Сначала я относил это на счет желания Марчука самому разобраться во всех проблемах совершенно, как он любит говорить, „с*

Nová politická krize proto na sebe nenechala dlouho čekat. Dalším důležitým faktorem byl i O. Moroz, který se nemohl smířit s faktickou porážkou z konce roku 1994, kdy byly proti jeho vůli přijaty dekrety zvyšující prezidentovu moc. Pozice Kučmy však nebyly neotřesitelné. Z tohoto důvodu prezident “držel” Marčuka na postu premiéra po delší dobu, než bychom očekávali.⁷⁵ Nesmíme zapomínat, že premiér byl *de facto* podřízený prezidentovi, zároveň se Marčuk jevil být “neškodným” ve své funkci. Důležité byly i premiérové ruské kontakty, které by v případě jeho odvolání mohly být špatně chápány v určitých moskevských kruzích⁷⁶, což by mohlo ohrozit Kučmovu “mnohovektorovou zahraniční politiku”.⁷⁷

Střet probíhající mezi prezidentem a parlamentem Ukrajiny se razantně vyostřil na jaře 1995, kdy se Kučma a Moroz navzájem obviňovali z překračování svých politických kompetencí, přičemž se soupeření mocí aktivně účastnila i Administrace prezidenta. Tento aspekt byl velice typický pro tehdejší Kučmovu politiku a celá administrace fungovala jako jakási “čtvrtá větev moci” ve státě (samozřejmě podřízená prezidentovi). To se také stalo jedním z důvodů rozsáhlé politické krize, jelikož Moroz (a s ním i parlament) nemohl přistoupit ve vztahu prezident – administrace – parlament na hru “pán a sluha”, kde ale oním sluhou byl sám parlament.⁷⁸

лабораторной точностью“. Но вскоре начал подозревать, что он просто не хочет, просто боится принимать решения, а страх этот базируется на непонимании экономических механизмов.»

⁷⁵ J. Marčuk byl odvolán až 26. května 1996.

⁷⁶ Zde se jedná především o premiérové kontakty s ruským Gazpromem, který byl (a stále je) jedním z klíčových ekonomických hráčů.

⁷⁷ ЮРЧЕНКО, С. В.: Зовішньополітичні виклики державі в баченні президентів України, 1991–2012. In: *Інститут президента України в системі державної влади України. Матеріали наукової конференції*. Київ 2014, s. 132. Kučmova zahraniční politika se vyznačovala vyvažováním vlivů a snahou o udržení vřelých vztahů se všemi hráči. Proto někdy bývá označována jako tzv. “mnohovektorová zahraniční politika”.

⁷⁸ БОНДАРЕНКО, К.: *Леонид Кучма – Портрет на фоне эпохи*. Харьков 2007, s. 165. Politický boj mezi Morozem a okolím prezidenta můžeme ilustrovat na vyšetřování vedoucího Administrativy prezidenta ve věci korupce, kdy byl Tabačnyk obviněn z korupčního jednání, při kterém měl údajně skrze nezákonné jednání získat byt v Kyjevě.

5 Ústavní smlouva jako východisko z politické krize

Léto roku 1995 se neslo v duchu vzájemného napadání mezi hlavními aktéry, kdy ani jeden z nich nechtěl ze svých pozic ustoupit. V nastalé atmosféře navíc bylo jasné, že pokud nedojde k nějakému typu kompromisu mezi jednotlivými větvemi moci, nebude možné ani obnovit jednání o připravované ústavě. Kučmův plán spočíval v dramatickém posílení pravomocí prezidenta (podřízení premiéra prezidentovi včetně práva na rozpuštění parlamentu) a zároveň odstranění vlivu parlamentu na premiéra tak, aby, dle slov Kučmy, měl jen jednoho pána, ne dva.⁷⁹ Tuto radikální změnu dosud platící ústavy parlament logicky odmítal,⁸⁰ především druhou část – právo na rozpuštění parlamentu.

Východiskem z mocenského patu se nakonec stal plán Oleksandra Lavrynovyče, poslance ukrajinského parlamentu, který přišel s myšlenkou rozsáhlého kompromisu mezi výkonnou a zákonodárnou mocí, který by zároveň upravoval dosavadní platnou ústavu takovým způsobem, že by vyřešil problém pravomocí ve vztahu prezident – parlament. Dokument byl koncipován i jako “kostra” budoucí nové ústavy.⁸¹

Na dodržování dosavadní sovětské ústavy však nebylo možné lpět. Připravovaná dohoda mezi jednotlivými větvemi moci, koncipovaná jako zákon na přechodné období, musela být přijata všemi zástupci státní moci jako zákon s nejvyšší právní silou. Souhlasem s dodržováním Ústavní smlouvy se zároveň politické elity zavazovaly řídit se právě tímto

⁷⁹ Vyjádření prezidenta Kučmy pro deník *Голос України*, 2. 6. 1995.

[online: http://www.golos.com.ua/edition_archive, cit. 20. 11. 2020].

⁸⁰ V názorech na prezidentem předkládané návrhy však nebyl parlament jednotný. Nejvíce je odmítaly levicové strany, které se obávaly ztráty vlivu parlamentu.

⁸¹ Українська еліта ще не доросла до рівня Конституції. *ВНІАН*, 28. 6. 2006.

[online: <https://www.unian.ua/politics/9035-ukrajinska-elita-sche-ne-dorosla-do-rivnya-konstitutsiji.html>, cit. 20. 11. 2020]. Lavrynovyč se k důvodu sepsání zmíněného dokumentu vyjádřil následovně: *«Усе залежить від того, наскільки еліта суспільства налаштована на дотримання правил, зафіксованих у Законах і Конституції. Рівно настільки ж Конституція дає змогу вирішувати питання розвитку суспільства, у тому числі конфліктні. Чіткого дотримання норм Конституції в Україні не було ніколи. А останні місяці взагалі збагатили прикладами, м'яко кажучи, не зовсім коректних тлумачень Конституції.»* “Vše záleží na tom, jak jsou elity společnosti ochotny dodržovat pravidla zakotvená v zákonech a ústavě. Ústava umožňuje řešit otázky rozvoje společnosti, včetně konfliktů. (...) Na Ukrajině nikdy nedošlo k přísnému dodržování ústavy. A posledních několik měsíců bylo obohaceno o příklady, mírně řečeno, ne zcela správné interpretace ústavy.”

zákonem a nikoliv dosavadní rozporuplnou ústavou, která mnohdy vedla k ústavnímu chaosu.⁸²

V nastalé situaci se nutnost „silné ruky,“ která by politickou krizi vyřešila, ukázala jako nezbytná.⁸³ Institut prezidenta se stal jakousi “převodovou pákou,” která je v případě nutnosti schopna problém překonat. L. Kučma ostatně svoji pozici obhajoval následujícími slovy: “*Na Ukrajině pokračuje plíživá krize státní moci. Rozdělena a rozbita vytváří nestabilitu i v rámci státních orgánů. To je další důkaz nutnosti zvažení naléhavého zákona o státní moci a místní samosprávě. Fakticky zde mluvíme o státní a politické reformě.*”⁸⁴ Kompromis, jenž měl narovnat rozložení pravomocí jednotlivých větví mocí a nastolit znovu stabilitu, se ale setkal s tvrdým odporem Moroze, který odmítal přistoupit na jakoukoliv dohodu, jelikož byl sám přesvědčen o nedemokratičnosti a autoritářství Kučmova jednání. V tomto bodě se ukázal být důležitý výše zmíněný faktor “silné ruky”. Kučma se rozhodl doslova obejít překážku skrze všenárodní referendum o důvěře v parlament a prezidenta a zaútočit tak na parlament v jeho tehdy nejslabším místě – důvěře obyvatelstva.⁸⁵ Tohoto nečekaného útoku se Moroz zalekl, jelikož bylo velice pravděpodobné, že by prezident toto porovnání důvěry vyhrál.⁸⁶ Přenesení konečné odpovědnosti na ukrajinský národ skrze referendum bylo pro Kučmu typické a nedošlo k tomu, jak uvidíme, poprvé, ani naposled.

⁸² ШАПОВАЛІ, В. М. – КОРНЄЄВ, А. В.: *Історія Основного Закону. Конституційний процес в Україні у 1990–1996 роках*. Харків 2001, s. 49.

⁸³ АВКСЕНТЄВА, Т. Г.: Інститут президента України як фактор політичної стабільності та загальнонаціонального порозуміння. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Харків 2014, роč. 27, č. 1132, s. 68.

⁸⁴ Ми отримали Основний Закон і власну валюту. *Голос України*, 29. 3. 2011.

[online: <http://www.golos.com.ua/article/113477>, cit. 20. 11. 2020]. «*В Україні продовжується повзуча криза державної влади. Різноблокова, розірвана, вона породжує нестабільність і самої системи державних органів (...) Зазначене - додаткове підтвердження необхідності невідкладного розгляду Верховною Радою проекту закону про державну владу та місцеве самоврядування, практичної реалізації його положень. Фактично мова йде про здійснення державно-політичної реформи.*»

⁸⁵ WOLCZUK, K.: *Moulding of Ukraine, The Constitutional Politics of State Formation*. New York 2001, s. 64.

⁸⁶ 1. června 1995 však parlament vetoval prezidentův dekret o referendu (resp. jeho financování) téměř absolutní většinou (proti vetu bylo jen 9 poslanců). Kritika prezidenta se nesla prakticky napříč politickým spektrem.

Na základě Kučmova postupu se předseda parlamentu rozhodl ustoupit a jednat s prezidentem.⁸⁷

Kompromis, na kterém se zástupci obou větví moci dohodli a jenž byl finálně přijat 18. května 1995,⁸⁸ měl dalekosáhlé následky. Především šlo o vymezení pravomocí mezi výkonnou a zákonodárnou mocí. Ústavní pořádek země se dramaticky přiblížil prezidentskému systému,⁸⁹ kde má prezident právo jmenovat premiéra a případně ho odvolat.⁹⁰ *“Prezident Ukrajiny jako hlava státní výkonné moci vykonává tuto moc prostřednictvím vlády – v čele s Kabinetem ministrů a systémem ústředních a místních orgánů státní výkonné moci.”*⁹¹ Pozice prezidenta se tak skrze články 19 až 28 Ústavní smlouvy stává poslední instancí celé výkonné moci, ke které jsou pevně připoutáni jak premiér, tak vláda a orgány samosprávy.

Vedle těchto pravomocí však došlo k důležité změně dosavadní ústavy v bodě odvolání prezidenta z úřadu. Parlament již neměl právo ústavní žaloby na prezidenta (tzv. impeachment) vedoucí k jeho případnému odvolání z funkce a prezident se na druhé straně vzdával své pravomoci na rozpuštění parlamentu.⁹² Pozice prezidenta se citelně posílila, jelikož *de iure* došlo k legalizaci většiny prezidentových mocenských požadavků (podřízení

⁸⁷ БОНДАРЕНКО, К.: *Леонід Кучма – Портрет на фоні епохи*. Харків 2007, s. 168–169. Je nutné poznamenat, že parlament schválil obsah Ústavní smlouvy dříve, než Moroz přistoupil na jednání s Kučmou. Pro přijetí dokumentu hlasovalo 219 poslanců a proti bylo 104.

⁸⁸ Конституційний Договір. Відомості Верховної Ради України. Законодавство України. [online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#Text>, cit. 20. 11. 2020].

⁸⁹ Přijetím výše zmíněných zákonů došlo k ukotvení systému vlády jako tzv. prezidentsko-parlamentního typu (viz první kapitola), což bylo v roce 1996 stvrzeno ústavou.

⁹⁰ МОСКАЛЮК, М. Ф.: Президентство в Україні: проблеми інституційного становлення, розвитку та функціонування. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2017, č. 5–6, s. 81.

⁹¹ Čl. 19 Ústavní smlouvy z roku 1995. Archiv Nejvyšší rady Ukrajiny. [online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text>, cit. 20. 11. 2020].

⁹² Tohoto kroku se dosáhlo v rámci přijetí zákona *“O státní moci a místní samosprávě”*, který byl přijat ještě před podepsáním Ústavní smlouvy 18. května 1995. Zákon zároveň upravoval samotné pravomoci prezidenta a parlamentu ve vztahu k místní samosprávě. Zároveň si ale musíme uvědomit, že tyto změny byly prováděny na staré – sovětské ústavě z roku 1978, která si v mnohých věcech protirečila (hlavně v zákonech určujících vztah prezident – premiér – parlament).

premiéra a vlády prezidentovi, zrušení tzv. impeachmentu).⁹³ Touto dohodou dostal Kučma legální prostor k provedení ekonomické reformy, která se bez kontroly vlády a premiéra a bez odstranění odporu Moroze (tím i parlamentu) neobešla. Zároveň se oba činitelé dohodli na vypracování (a přijetí) ústavy v maximální době jednoho roku od podepsání Ústavní smlouvy,⁹⁴ čímž otevřeli cestu k obnovení ústavodárného procesu.

Dohoda, uzavřená mezi výkonnou a zákonodárnou mocí, však nemohla ze své pozice nadobro vyřešit problém, se kterým se Ukrajina potýkala od vyhlášení samostatnosti – jasné vymezení pravomocí jednotlivých větví moci. Sice tyto vztahy upravovala, ale konečné slovo v zákonné úpravě má vždy ústava. Důležitost přijatých zákonů tudíž tkví spíše v závazku prezidenta a parlamentu vypracovat a přijmout základní zákon státu.⁹⁵

⁹³ KUZIO, T.: *Ukraine under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*. New York 1997, s. 102.

⁹⁴ БОНДАРЕНКО, К.: *Леонид Кучма – Портрет на фоне эпохи*. Харьков 2007, s. 170.

⁹⁵ Deník *Независимая газета*, 23. 11. 1995.

[online: https://sites.ualberta.ca/~khineiko/NG_95_97/1146017.htm, cit. 20. 11. 2020]. Deník komentoval situaci následovně: «По сути, все принятые до сих пор законодательные акты, направленные на корректировку существующего ранее законодательства, привели к простому распределению обязанностей в высшем эшелоне власти, но проблема состоит еще и в том, что сама возможность внесения существенных поправок в законодательство приводит к попыткам одной из ветвей власти расширить свои полномочия за счет другой. А поскольку в стране до сих пор не существует Конституционного суда, спорные вопросы между законодательной и исполнительной властями до сих пор решаются методом ультиматумов.» “Ve skutečnosti všechny dosud přijaté legislativní akty zaměřené na nápravu stávajících právních předpisů vedly k jednoduchému rozdělení odpovědnosti na úrovni nejvyšší státní moci, problém však spočívá v tom, že samotná možnost významných změn právních předpisů vede k pokusům jedné z větví moci rozšířit své pravomoci na úkor druhé. A protože v zemi stále není Ústavní soud, spory mezi zákonodárny a výkonnými orgány se stále řeší metodou ultimát.”

6 Poloprezidentský systém jako norma ukrajinského právního prostředí

6.1 Personální změny v předvečer přijetí ústavy

Přijetí Ústavní dohody a “Zákona o moci”⁹⁶ mělo pozitivní dopad na ukrajinskou politiku. Přesto však nebylo možné úplně upozadit osobní a ideologické antipatie, které panovaly mezi hlavními politickými aktéry. Tento faktor, hrající v ukrajinské politice silnou roli, se však zdál být alespoň na oficiální úrovni utlumen. V podobném duchu se vyjádřil⁹⁷ o ústavodárném procesu i O. Moroz: *“K dokumentu [myšleno ústavě, pozn. autora] se přistupovalo seriózně. Dlouhodobě se na něm pracovalo. Vždyť ústava je společenský kompromis orientovaný na budoucnost. Bylo proto nutné dosáhnout dohody. Byl však na to potřeba čas, především tehdy, když prezident toužil po diktatuře.”*⁹⁸

Pokud by si běžný občan Ukrajiny v roce 1996 (v době před přijetím ústavy) přečetl noviny, mohl nabýt dojmu, že politická krize z předešlého roku je už minulostí. Avšak útoky, často na osobní úrovni, a snahy o posílení pozic aktérů nadále pokračovaly “za zavřenými dveřmi”. Prostor soupeření se tak nezměnil, spíše se přesunul do kuolárů a zároveň byl přehlušen debatami o nové ústavě. Na pozadí tohoto procesu můžeme pozorovat snahy Kučmy a především Tabačnyka v rámci Administrace prezidenta o posílení týmu a zároveň jeho “očistění” od nyní již nežádoucích lidí. Podle politologa K. Bondarenka měl Tabačnyk velký vliv na personální obsazení Kučmova okolí, ale zároveň musel bojovat se skupinami svých odpůrců.⁹⁹ To můžeme názorně ilustrovat na změnách, které započaly již v roce 1995, ale naplno se projeví až o rok později. Na základě soupeření mezi jednotlivými zájmovými skupinami byli propuštěni nebo sami odešli např. O. Razumkov, politolog V. Neboženko a D. Vydrin.¹⁰⁰ Deník *Сьогодні* popisoval situaci následovně: *“Mnozí v Kyjevě tyto události*

⁹⁶ “Zákon o moci” – oficiálním názvem “O státní moci a místní samosprávě” – viz výše.

⁹⁷ Zároveň velice útočně vůči prezidentovi. Tento styl vzájemného napadání byl však v ukrajinském mediálním prostředí obvyklý.

⁹⁸ Rozhovor O. Moroze pro deník *Голос України*, 12. 4. 2011.

[online: http://www.golos.com.ua/edition_archive, cit. 20. 11. 2020, cit. 20. 11. 2020]. *«Документ принимался серъезный. Над ним велась продолжительная работа. Так как Конституция — общественный компромисс с ориентирами на будущее. Компромисса надо было достичь. Это требовало времени, особенно, когда президент стремился к диктатуре.»*

⁹⁹ БОНДАРЕНКО, К.: *Леонид Кучма – Портрет на фоне эпохи*. Харьков 2007, s. 173.

¹⁰⁰ Oleksandr Razumkov (ukr. *Олександр В. Разумков*) byl ukrajinský politik, který byl blízkým spolupracovníkem Kučmy (vedoucí skupiny pomocníků a referentů prezidenta). Po konfliktu s

[odchod Razumkova a dalších, pozn. autora] *považují za zostření boje o vliv na L. Kučmu mezi dvěma skupinami jeho okolí: kyjevskou, v čele s D. Tabačnykem a již zmíněným A. Razumkovem, a dněpropetrovskou, vedenou ministrem V. Pustovojtenkem. Pokud tomu tak skutečně je, pak zvítězila druhá skupina.*”¹⁰¹

Nejdůležitější personální změnou však byla výměna na postu premiéra. Marčuk, který se přes své ambice neprokázal být silným leadrem a jenž naopak fungoval jako “neškodná figura”, okomentoval důvody svého konce v premiérském křesle takto: “*Rozdíly v chápání taktiky ekonomické reformy byly mezi mnou a prezidentem velké. (...) Dokonce nemohlo být ani pomyslení na nějaké konstruktivní změny ekonomické reformy. A to je hlavní příčina konfliktu s Leonidem Danylovyčem. Ještě v roce 1995 jsem na setkání ekonomů řekl, že je nutné provést některé potřebné změny.*”¹⁰² Blížící se doba přijetí ústavy mohla ale také

Tabačnykem v roce 1995 se rozhodl pro odchod ze své pozice. Viktor Neboženko (ukr. *Виктор Сергійович Небоженко*) je ukrajinským politologem, sociologem, jenž v letech 1994–1996 zastával post v informačně-analytickém oddělení Administrace prezidenta. Dmytro Vydrin (ukr. *Дмитро Г. Видрін*) je ukrajinský politik a publicista a svého času i poslanec ukrajinského parlamentu. V letech 1994–1996 byl poradcem L. Kučmy ve věcech vnitřní politiky. Všechny tyto tři muže spojuje konflikt s Tabačnykem, jelikož nesouhlasili s jeho stylem vedení Administrace a systémem informování prezidenta, což pro ně znamenalo konec kariéry v rámci prezidentova okolí.

¹⁰¹ Deník *Сегодня*, 22. 12. 1995.

[online: https://sites.ualberta.ca/~khineiko/segodnia_April_1995_February_1998/1118177.htm, cit. 20. 11. 2020]. «*Многие в Киеве расценили эти события, во-первых, как обострение борьбы за влияние на Леонида Кучму двух группировок из его окружения: киевской, во главе с руководителем администрации Дмитрием Табачником и упомянутым Александром Разумковым, и днепропетровской, во главе с членом кабинета министров Валерием Пустовойтенко. Если это так, то победила последняя.*» Nutno ještě dodat, že tuto verzi podporuje i pozdější jmenování Volodymyra Kuzněcova na post prvního poradce prezidenta, přičemž sám byl původem z Dněpropetrovska a na tuto oblast měl velice silné vazby. Jako další důkaz posílení pozic tohoto klanu je fakt, že i Pavlo Lazarenko, pozdější premiér, byl dokonce hlavou dněpropetrovské oblastní rady.

¹⁰² КОРЖ, Г.: *Леонид Кучма. Настоящая биография второго Президента Украины*. Харьков 2005, s. 240. Komentář J. Marčuka na jeho odchod z postu premiéra: «*У меня и у президента накопились различия во взглядах на тактику экономических реформ. (...) Даже мысли не могло быть о каком-то конструктивном корректировании экономической программы. А это главная причина моего конфликта с Леонидом Даниловичем. На совещании экономистов еще*

klást větší nároky na Kučmovo okolí, tudíž i na post premiéra. Vzhledem k tomu, že prezidentova důvěra v Marčuka nebyla velká, potřeboval v době blížící se nejistoty jasnou podporu i z tohoto místa. Marčuk navíc během svého premiérství několikrát ukázal, že má ambice stát se jakousi čtvrtou mocí, což si Kučma nemohl dovolit.¹⁰³ Proto 27. května 1996 Marčuk podal demisi a na post premiéra byl dosazen Pavlo Lazarenko.¹⁰⁴

Důvodů, proč si Kučma vybral právě Lazarenka, je mnoho, jedním z nejdůležitějších je však zajištění si podpory na důležitém postu, který, byť tehdy již pod přímou kontrolou prezidenta, vázal na sebe ještě poměrně velké exekutivní pravomoci. Lazarenko se navíc dosazením na premiérské křeslo ocitl v ještě větší závislosti na prezidentovi, jelikož měl více funkcí – vedle premiéra byl i hlavou Dněpropetrovské samosprávy (resp. oblastní rady). Jak jsme již výše uvedli, po reformě místní samosprávy v roce 1994 představovalo poslední instanci ve vertikále moci právě prezidentské křeslo.¹⁰⁵

6.2 Ústavodárný proces v roce 1996

V druhé kapitole jsme letmo nastínili proces vytváření ústavy, přičemž jsme mohli pozorovat nebyvalý chaos v rámci ústavodárného procesu. I přes různá ujištění předních politiků nebylo vůbec jasné, zda se skutečně podaří přijmout novou ústavu do určeného termínu od podepsání Ústavní smlouvy.¹⁰⁶ Již v roce 1995 se ústavodárný proces, podpořený

v 1995 году я сказал: возможно, следует внести некоторые изменения в экономические реформы.»

¹⁰³ Otázkou samozřejmě zůstává, do jaké míry by byly Marčukovy ambice naplněny.

¹⁰⁴ Pavlo Lazarenko (ukrajinsky *Павло І. Лазаренко*) je bývalý ukrajinský politik, který v letech 1992–1994 pracoval jako hlava dněpropetrovské oblastní rady. Tato kontroverzní postava ukrajinské politiky se skrze kontakty a kapitálovou moc dostala do předních politických kruhů a v letech 1996–1997 zaujímala post premiéra. S pomocí státních příjmů si vybudoval ekonomické impérium a stal se zosobněním oligarchizace politiky. Po skandálu s “panamským pasem” a z obav z vyšetřování jeho praktik, se rozhodl pro útěk ze země, avšak byl zatčen a v USA odsouzen za praní špinavých peněz, vyděračství a velké finanční podvody.

¹⁰⁵ Nicméně je nutné uvést, že i sám Moroz měl poměrně blízké kontakty s Lazarenkem, tudíž zde můžeme pozorovat určitou hru na obě strany. Zatímco se Kučma domníval, že nový premiér posílí jeho pozici a také doplní řady svých spolupracovníků novými kádry z řad dněpropetrovského klanu, Moroz si na druhé straně myslel, že mocenská nerovnováha mezi oběma klany v Kučmově okolí povede ke konfliktu a k pádu samotného prezidenta.

¹⁰⁶ Політичні етюди. Прийняття Конституції України. Dokumentární film. Scénář a režie V. Myroňuk. Ukrajina 2006.

dohodou mezi parlamentem a prezidentem, znovu obnovil a již na konci listopadu 1995 byly parlamentu ústavodárnou komisí představeny nové “pracovní verze”. Avšak při diskuzích nad dokumenty se znovu objevily velké rozpory mezi politickými stranami a frakcemi. Každé politické uskupení se snažilo do návrhu protlačit svoje úpravy, přičemž zde byla i celá řada nezávislých poslanců, kteří si možnost úprav ústavy vykládali každý po svém.¹⁰⁷ Ústavodárná komise, které předsedal L. Kučma a O. Moroz, se tak stala jakýmsi “tavícím kotlíkem” názorů obou větví moci, výkonné a zákonodárné, mnohdy popoháněnými ambicemi, ale i nelibostí obou aktérů vůči sobě navzájem.¹⁰⁸

Situace v parlamentu, jak jsme viděli, však byla ještě složitější. Nejlépe “čitelnou” skupinou zde byla levice, která se otevřeně a vytrvale stavěla proti prezidentovým úpravám ústavy.¹⁰⁹ Důležitější je ovšem rozdělení jednotlivých táborů na úrovni frakcí¹¹⁰ v parlamentu, jež byly tvořeny politickými stranami. Zde je již situace daleko zřetelnější. Vedle komunistické frakce, která se nejtvrději stavěla proti Kučmovi, zde existovala také socialistická frakce, kde byla situace po podepsání Ústavní smlouvy Morozem poměrně napjatá, zároveň ji ale můžeme zařadit mezi velké kritiky prezidentovy politiky. Na opačném názorovém konci se nacházely frakce Sociálně-tržní volba, Mezuregionální poslanecká

[online: <https://www.youtube.com/watch?v=sQZ3lWFa4WM>, cit. 30. 11. 2020.]. Autor dokumentu velice dobře vystihl chaotickou situaci v měsících před finální ústavní nocí, kdy došlo k přijetí ústavy.

¹⁰⁷ ДИСЮК, А.: Сага о Конституції: Як появився Основний закон України, *112.УА*, 28. 6. 2017. [online: <https://112.ua/statji/saga-o-konstitucii-kak-poyavilsya-osnovnoy-zakon-ukrainy-320755.html>, cit. 30. 11. 2020].

¹⁰⁸ Moroz se veřejně vyjadřoval o nebezpečí diktátorského nastolení moci, čímž narážel na prezidentovy návrhy ještě většího posílení jeho pravomocí.

¹⁰⁹ ЛЮБОВЕЦ, О.: Політичні партії у парламентських фракціях і групах Верховної Ради II скликання (1994–1998 рр.) In: *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ 2011, s. 152. Levice (zde Komunistická strana) si tento postoj z pozice nejsilnější strany mohla dovolit. V roce 1996 disponovala 86 mandáty. Situace Socialistické strany byla složitější, jelikož v ní došlo k “rozkladu” na podporovatele Moroze a odpůrce jeho podepsání Ústavní smlouvy v roce 1995.

¹¹⁰ Віце в ГНАТЕНКО, Н.: Депутатська фракція у Верховній Раді України: елемент політичної структуризації парламенту чи інструмент лобізму? In: *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. Київ 2009, s. 235–242. Frakce jsou v tomto pohledu důležitější, jelikož skrze strukturalizaci parlamentu dávají lepší možnost náhledu na názorové rozvržení parlamentu.

skupina a Nezávislí,¹¹¹ přičemž k těmto můžeme přiřadit i frakci Jednota.¹¹² Mezi oběma tábory se pak nacházelo nespočet dalších skupin, které se názorově vymezovaly buď proti prezidentovi nebo proti dalším frakcím/stranám.

Jaké pozice ale jednotliví političtí představitelé zaujímali? Situaci ilustruje komentář deníku *Независимая газета*: *“Poslanci současné Nejvyšší rady nejednoznačně ocenili poslední z jmenovaných pozic projektu. Parlamentní většina se kloní k názoru o předčasnosti a neodbornosti zavádění dvoukomorového vyššího zákonodárského orgánu. (...) Autoři projektu vysvětlili nutnost dvoukomorového parlamentu tím, že regionální zájmy musí zastupovat tradičně senát, tím více, když se ukrajinské regiony od sebe odlišují v ekonomických, politických, sociálních a jiných ukazatelích.”*¹¹³ Jeden z hlavních návrhů, o kterých se dlouze debatovalo, byla právě otázka dvoukomorového parlamentu,¹¹⁴ který prezident navrhoval. Již tradičně se komunisté (a prakticky celá levice) stavěli proti tomuto návrhu, jelikož by dle jejich slov mohl přinést rozkol do zákonodárné moci a oslabit ji

¹¹¹ МИХАЙЛОВИЧ В. П.: Формування парламенту в Україні у 1990-х роках: историко-правовий аспект. *Правовий часопис Донбасу*. 2018, roč. 63, č. 2, s. 20–22. Sociálně-tržní volba (*Соціально-ринковий вибір*) byla skupina 20 poslanců. Meziregionální poslanecká skupina (*Міжрегіональна депутатська група*) bylo seskupení 32 poslanců, mezi kterými byli i např. vědci, nebo veřejně známé osobnosti z oblasti kultury. Nezávislí (*Незалежні*) bylo seskupení 26 nestranných poslanců.

¹¹² Premiér Lazarenko měl v této frakci velký vliv a zároveň stál sám na straně prezidenta, tudíž můžeme tuto frakci označit jako podporovatele Kučmy.

¹¹³ Deník *Независимая газета*, 23. 11. 1995.

[online: https://sites.ualberta.ca/~khineiko/NG_95_97/1146017.htm, cit. 30. 11. 2020]. *«Депутаты нынешней Верховной Рады неоднозначно оценили последнее из названных положение проекта. Парламентское большинство склоняется к мысли о несвоевременности и нецелесообразности введения двухпалатного высшего законодательного органа (...). Авторы проекта объяснили необходимость создания двухпалатного парламента тем, что интересы регионов должен традиционно представлять сенат, тем более что украинские регионы существенно отличаются по ряду экономических, политических, социальных и других показателей.»*

¹¹⁴ Od dvoukomorového parlamentu se v průběhu roku 1996 upustilo. Důvody zrušení sporného článku tkví především v tvrdém odporu levice. Kompromisní návrh, který vypracovala zprvu neformální Syrotova ústavodárná skupina (viz výše), tento bod již neobsahoval.

takovým způsobem, že by prezident byl schopen dále rozšířit své pravomoci.¹¹⁵ Kučma se navíc snažil protlačit do návrhu ústavy své “dobyté pozice” z Ústavní smlouvy, tzn. podřízení premiéra a kabinetu ministrů prezidentovi, právo odvolávat členy vlády a právo rozpustit parlament.¹¹⁶

Tyto všechny úpravy, včetně dvoukomorového parlamentu, obsahovala tzv. březnová verze,¹¹⁷ kterou vypracovala Ústavodárná komise.¹¹⁸ Tento návrh ústavy však, jak již bylo řečeno, narazil během projednávání v parlamentu na tuhý odpor komunistů a socialistů, který se zdál být nepřekonatelný, a proto byla z iniciativy Moroze a jednotlivých frakcí vytvořena, zprvu neformální, skupina, které předsedal M. Syrota. Skupina měla za cíl najít kompromis s levicovým křídlem parlamentu a poté i se samotným prezidentem v otázkách rozdělení pravomocí mezi jednotlivými větvemi moci.¹¹⁹ Po sérii úspěšných jednáních byla přetvořena v tzv. Prozatímní zvláštní komisi odpovědnou za vypracování nového návrhu ústavy. M. Syrota vzpomíná: “*Stalo se, že jsme nezohlednili několik klíčových ustanovení, která byla pro prezidenta velmi důležitá a která se týkala posílení vertikály moci. Dne 25. června pozval L. Kučma členy Prozatímní zvláštní komise na schůzi, kde jsme mu oznámili, že nebudeme brát v úvahu jeho pozměňovací návrhy, na kterých trval. A prezident řekl: ‘No, tak uspořádám referendum, ale ne na základě návrhu, na kterém jsme se s vámi dohodli, ale na tom počátečním.’”¹²⁰*

¹¹⁵ Tamtéž. Komunisté se snažili znemožnit přijetí celé ústavy, jelikož by ztratili určité výhody, které jim dávala pozměněná sovětská ústava z roku 1978.

¹¹⁶ Právo rozpustit parlament obsahuje až ústavní návrh z konce roku 1995 (resp. z března 1996). Ústavní smlouva ho nezmiňuje.

¹¹⁷ Текст проекту Конституції України, схвалений Конституційною комісією 11 березня 1996 року. Архив Верховної Ради України.

[online: <http://static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/rozdil/rozdil5.htm>, cit. 30. 11. 2020].

¹¹⁸ Musíme si uvědomit, že v této komisi měl Kučma velký vliv, jelikož z 38 členů komise mohl jmenovat prezident 15 a parlament, který ovšem byl nejednotný, rovněž 15. Do komise dále patřilo osm významných osobností společenského a vědeckého života.

¹¹⁹ МЕЛЬНИЧЕНКО, В.: Конституція 1996 року в історичній долі України. *Новини Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*.

[online: <https://www.cdu.edu.ua/news/konstytutsiia-1996-roku-v-istorychnii-doli-ukrainy.html>, cit. 30. 11. 2020].

¹²⁰ Rozhovor M. Syroty pro deník *Голос України*, 27. června 2008.

Nemožnost dojít ke kompromisu vedla opět k politickému patu, kde prezident znovu, nyní již legálně, hrozil svým “esem v rukávu” – referendem. V tomto případě byl dokonce vytyčen termín, ve kterém, pokud nedojde k přijetí základního zákona státu, proběhne zmíněné referendum. Práce na ústavě však přes určité potíže pokračovaly. Během jara 1996 nastala situace, kdy fungovaly dvě ústavodárné komise. První, Ústavodárná komise, pod velkým vlivem Kučmy (kde ale byl přítomen také Moroz a 15 dalších zástupců parlamentu a další) a zprvu neformální Syrotova komise (později tzv. Prozatímní zvláštní komise), které se účastnilo deset parlamentních frakcí.¹²¹

Prezidentova hrozba vyhlášení referenda měla v konečném důsledku pozitivní vliv, jelikož silně tlačila na účastníky jednání, zároveň ale s sebou přinášela extrémní vyhrocení situace, jež se mohlo teoreticky vymknout kontrole a nastolit naprostý chaos. Styl Kučmova jednání nápadně připomíná ruského prezidenta Borise Jelcina, který započal agresivní demontáž sovětského režimu. Pravděpodobnost použití síly k rozeznání parlamentu sice nebyla velká, ale určité obavy byly samozřejmě namístě. Hrozba všelidového hlasování, jež mohla ohrozit již tak komplikované fungování parlamentu, měla spíše kladný dopad, jelikož uspíšila chod věcí a v době od 28. března do 4. června probíhalo první čtení na schůzi parlamentu, který projednával Syrotův návrh ústavy.¹²² Během tohoto období sice byla

[online: http://www.golos.com.ua/edition_archive, cit. 30. 11. 2020]. «Але сталося так, що декілька ключових положень, які були дуже важливі для Президента і стосувалися посилення президентської вертикалі влади, ми не врахували. 25 червня Леонід Кучма запросив членів парламентської тимчасової конституційної комісії до себе на зустріч, де ми повідомили, що не будемо враховувати його декілька поправок, на яких він наполягав. А Президент сказав: “Що ж, тоді я буду проводити референдум, але не по тому, що ми з вами вже узгодили, а по нульовому варіанту.”» Počátečním návrhem myslel Kučma tzv. březnový návrh, který by na Ukrajině *de facto* zavedl prezidentský systém.

¹²¹ Zprvu se Syrotovy Prozatímní ústavodárné komise neúčastnili komunisté a socialisté, kteří záměrně nebyli přítomni kvůli svému tvrdému odporu vůči nově připravované ústavě. Později se ale připojili, jelikož si uvědomili, že pasivní rezistencí nic nezískají.

¹²² ЛИТВИН, В. М.: Конституційний процес в Україні 1990–1996. Енциклопедія історії України. 2008.

[online:

http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S2

přijata čtvrtina článků nové ústavy, většina z nich se ale netýkala problematiky rozložení pravomocí mezi výkonnou a zákonodárnou mocí. Bylo dohodnuto, že konečné přijetí sporných článků bude projednáno v poslední den účinnosti Ústavní smlouvy, tj. 27. června.¹²³

Stále chaotická a nerozhodná situace, kdy ještě den před konečným projednáváním ústavy nebylo jasné, zda bude třetí čtení úspěšné nebo ne, nakonec vedla Kučmu 26. června k podepsání dekretu “O uskutečnění všekrajinského referenda o přijetí nové ústavy”,¹²⁴ stanovujícího den hlasování na 25. září. Tento krok, kterým prezident znovu *de facto* obešel parlament a snažil se tzv. březnový návrh “protlačit” skrze všelidové hlasování, byl pro parlament nepřijatelným, jelikož by v krátkodobém hledisku ohrožoval jeho fungování a v dlouhodobém dokonce samotnou nezávislost parlamentu.¹²⁵ Kučmův krok však byl důležitou pojistkou v momentu, kdy by se skutečně nepodařilo schválit ústavu do určeného dne. Prezidentova úvaha byla podložena tím, že v ukrajinském parlamentu bylo velice těžké získat nutnou ústavní většinu. V březnu roku 1996 se skupině proprezidentských frakcí¹²⁶ podařilo parlamentem prosadit návrh, zakotvující možnost schválení jednotlivých článků ústavy ve druhém čtení pouhou většinou (a ne ústavní). Kompletní přijetí celého dokumentu však stále potřebovalo nutnou ústavní většinu, což se ukázalo být velice komplikované už 4.

[1P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Konstitutsiyny_Protses_V_Ukraini](#), cit. 1. 12. 2020]. Celkem proběhla tři čtení, která dohromady trvala téměř čtyři měsíce.

¹²³ Jednalo se právě o ty články ústavy, které se týkaly rozvržení mocí ve státě, dále zákon o státních symbolech, tzv. jazykový zákon, vyřešení krymského problému a další.

¹²⁴ Про Указ Президента України Про проведення всеукраїнського референдуму з питання прийняття нової Конституції України. Верховна Рада України.

[online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255/96-вр#Text>, cit. 1. 12. 2020].

¹²⁵ Parlament proto přistoupil ke schvalování návrhu Syrotovy komise, která byla jakýmsi kompromisem mezi prezidentem a parlamentem. I když prezidentovi byly v rámci tohoto návrhu přiřknuty rozsáhlé pravomoci, nedosahovaly takových rozměrů jako v tzv. březnovém návrhu. Pokud by se parlament nedohodl na kompromisu a nepřijal ústavní návrh Syrotovy komise, hrozilo by faktické vyhlášení nových voleb a tím i logicky rozpuštění dosavadního parlamentu. Na druhé straně, kdyby došlo k přijetí ústavy založené na tzv. březnovém návrhu, která přiřkla prezidentovi rozsáhlé pravomoci, došlo by k posunutí systému dokonce do prezidentského typu vlády.

¹²⁶ V tomto případě to byly frakce: Sociálně-tržní volba, Mezuregionální poslanecká skupina a frakce Nezávislých.

června, kdy sice návrh nového základního zákona byl přijat a schválen v prvním čtení,¹²⁷ ale jen s podporou 258 poslanců.¹²⁸

Omezováním ústavodárného procesu jen na mocenský boj Kučmy s Morozem by vedlo k relativizaci ostatních důležitých hráčů. Situace však byla velice nepřehledná a komplikovaná. Pro zjednodušení můžeme vytyčit v konfliktu o ústavu tři politické (a zčásti i ekonomické) skupiny. Za prvé zde byla již zmíněná silná levice (komunisté a socialisté), která se snažila udržet alespoň část článků a principů ze sovětské ústavy z roku 1978. Do druhé skupiny můžeme zařadit tzv. “rudé ředitele”, zbohatlíky, kteří se stali částí nové ekonomické elity s kontakty na politické činitele.¹²⁹ Tato skupina byla spíše nakloněna silné pozici prezidenta, který by dokázal nastolit stabilitu v době reforem a nejistoty. Třetí skupina, málo početná, zahrnovala národně orientované demokraty. Pro toto rozhádané seskupení byla, mimo jiné, důležitá reflexe nacionální otázky a zachování statusu ukrajinštiny jako jediného státního jazyka. Rozpory plynuly především z různých představ o podobě státu. Jedni preferovali parlamentní demokracii, druzí byli ochotni obětovat určitá parlamentní práva ve prospěch posílení moci státu a prezidenta.¹³⁰

6.3 Ústavní noc

Dne 27. června 1996 se sešli poslanci ukrajinského parlamentu k finálnímu přijetí nové ústavy. Projednávat se měly právě ty články (přibližně 2/3), na kterých se dříve nebylo možné shodnout. Dramatičnost situace navíc podtrhuje i fakt, že den předtím Administrace prezidenta vydala Syrotově komisi “prezidentovo ultimátum” o nutnosti zohlednění jeho 12 požadavků.¹³¹ Před samotným projednáváním ústavy se předsedové frakcí sešli s Morozem,

¹²⁷ Archiv Nejvyšší Rady Ukrajiny. Stenografický zápis jednání z 4. 6. 1996, s. 110.

[online: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/stenohramy/04069689.html>, cit. 1. 12. 2020].

¹²⁸ Tamtéž. Při tehdejší rozložení parlamentu a stále chybějícím Zákonu o volbách představovala ústavní většina 270 poslanců parlamentu.

¹²⁹ Tato skupina vznikla z představitelů politických a ekonomických elit socialistické Ukrajiny. Po rozpuštění SSSR a postupném nastolování kapitalismu se stala díky kontaktům a přístupu k informacím jednou z hlavních vlivových skupin v “nové” Ukrajině.

¹³⁰ Усі, хто причетний, цю ніч мають проводити своєрідно. Як приймалася Конституція. *УКРИНФОРМ*.

[online: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2039167-vsi-hto-pricetnij-cu-nic-maut-provoditi-svoeridno-ak-prijmalasa-konstitucia.html>, cit. 2. 12. 2020].

¹³¹ Přesné znění těchto 12 bodů není známo, podle svědků se týkaly míry prezidentových pravomocí v parlamentem schvalované Ústavě.

aby prodiskutovali způsob přijímání základního dokumentu a především oněch 12 prezidentových bodů. Nakonec došlo k souhlasu s postupem, kdy se měly vytvořit pracovní skupiny, které budou předkládat jednotlivé zákony – články, přičemž ty problematické budou sloučeny v “balíčky”, aby se dosáhlo rychlejšího postupu.

Schvalování probíhalo článek po článku, přičemž mezi nejvíce konfliktními byly ty, jež určovaly pravomoc parlamentu a prezidenta. Jednotlivé návrhy přednášel předseda ústavodárné komise Syrota, zároveň ale byly určité zákony předány do gesce jednotlivým poslancům, kteří je měli krátce přednést.¹³² Mnohdy docházelo ke zmatkům ohledně všech úprav ústavy.¹³³

Zasedání parlamentu se zdálo být nekonečné a “jíž” kolem druhé hodiny ranní se začali někteří poslanci rozcházet. Takové ohrožení hlasování Moroz nemohl dopustit, jelikož by to znamenalo vážné ohrožení samotného přijetí ústavy. Proto došlo k rychlému přijetí návrhu o zbavení mandátu každého poslance, který opustí budovu poslanecké sněmovny.¹³⁴ U mnoha článků však probíhaly tak urputné boje, že předseda sněmovny nechal hlasovat o příslušném zákonu mnohdy i desetkrát, dokud nebyl schválen. Po konečném přijetí hlavních sporných zákonů a po celkově 24 hodinovém jednání bylo politickým představitelům jasné, že ústava nakonec bude schválena.¹³⁵ Na žádost Moroze byl při projednávání posledních

¹³² Např. jazykový zákon přednesl poslanec Ivan Popesku, zákon o autonomní republice Krym Jevhen Marčuk, zákon o státních symbolech Volodymyr Butkevych.

¹³³ Archiv Nejvyšší Rady Ukrajiny. Stenografický zápis jednání z 27. 6. 1996, s. 54. [online: <https://www.rada.gov.ua/documents/DayConstitution/194689.html>, cit. 2. 12. 2020]. Nepřehledná situace při schvalování 85. článku o pravomocích Nejvyšší rady: Moroz: “Schvalujeme článek 85.” Syrota: “Ne, článek 80.” Moroz: “Opakuji, schvalujeme článek 85, jdeme po částech.” Syrota: “Do článku 85, prosím o Vaši pozornost, vnesla komise úpravu.” Moroz: “Do jakého článku?” Syrota: “Do článku 85 dnes komise přijala úpravu tohoto článku. Jestli dovolíte, já ji přečtu.”

¹³⁴ Усі, хто причетний, цю ніч мають проводити своєрідно. Як приймалася Конституція. УКРИНФОРМ.

[online: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2039167-vsi-hto-pricetnij-cu-nic-maut-provoditi-svoeridno-ak-prijmalasa-konstitucia.html>, cit. 2. 12. 2020].

¹³⁵ Je však přinejmenším diskutabilní, zda mnozí poslanci vůbec věděli, o čem hlasují. Příslušné zákony sice měl každý přítomný poslanec fyzicky při sobě a předpokládalo se, že byl s nimi obeznámen, ale jen drtivá menšina měla právní vzdělání a velká únava a vyčerpání se muselo podepsat v konečné fázi na celkovém rozhodování.

článků přítomen i prezident, který na samotném konci přednesl svůj projev, kde označil tento den za “historickou událost.”¹³⁶ Po dlouhém hlasování, přibližně v půl desáté ráno 28. června 1996 došlo k přijetí celé ústavy ve třetím čtení.¹³⁷

6.4 «Є Конституція!»

Slovy «Є Конституція»¹³⁸ vyhlásil O. Moroz konečné schválení ústavy.¹³⁹ Po vyčerpávající ústavní noci se tak podařilo úspěšně završit několikaletý ústavnodárný proces, čímž se nahradila do té doby platná sovětská ústava a tím se Ukrajina postavila po bok ostatním postkomunistickým státům, které završily přípravu základního zákona státu.¹⁴⁰ Jaké ale byly důsledky schválení Ústavy Ukrajinské republiky z roku 1996?

Především došlo, hlavně díky činnosti Syrotovy komise, k rozsáhlému kompromisu mezi zákonodárnou (parlament) a výkonnou mocí (prezident), jelikož každý z účastníků musel ustoupit ze svých pozic a přistoupit ke konstruktivnímu dialogu. Pokud srovnáme dva nejdůležitější právní dokumenty z let 1995 až 1996, tedy Ústavní smlouvu a samotnou ústavu, uvidíme, že došlo k řadě právních změn.¹⁴¹

Podle nové ústavy je premiér jmenován prezidentem Ukrajiny za souhlasu parlamentu.¹⁴² Podobně tomu je u jednotlivých ministrů ukrajinské vlády, přičemž ministr

¹³⁶ Archiv Nejvyšší Rady Ukrajiny. Stenografický zápis jednání z 28. 6. 1996, s. 33–38.

[online: <https://www.rada.gov.ua/documents/DayConstitution/194689.html>, cit. 2. 12. 2020].

¹³⁷ Tamtéž, s. 33–34. Moroz: “*Žádám Vás o pozornost! Sedněte si, prosím! Ještě jsme neskončili! Byli jsme to my, kdo schválil projekt ústavy ve druhém čtení, nyní je nutné hlasovat o ústavě jako celku ve třetím čtení. Dávám hlasovat.*” Syrota: “*Komise potvrzuje, vážení kolegové.*” Moroz: “*Prosím všechny o podporu.*” (Hlasování) “Pro” 315 hlasů.

¹³⁸ Tamtéž, s. 34. “*Je Ústava!*”.

¹³⁹ Archiv Nejvyšší rady Ukrajiny. Stenografický zápis jednání z 28. 6. 1996, s. 33.

[online: <https://www.rada.gov.ua/documents/DayConstitution/194689.html>, cit. 2. 12. 2020].

¹⁴⁰ Про прийняття Конституції України і введення її в дію. Верховна Рада України, 28. 6. 1996. [online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-BP#Text>, cit. 3. 12. 2020]. Konečné podepsání “*Zákona o přijetí Ústavy a nabytí její účinnosti*” proběhlo 28. června 1996, čímž byl dokument uveden v platnost.

¹⁴¹ Ústava Ukrajinské republiky z roku 1996.

[online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>, cit. 3. 12. 2020]. Pravomoce parlamentu upravuje Hlava 4 (články 75–101). Prezidentovy pravomoce pak Hlava 5 (články 102–112).

¹⁴² Čl. 106 Ústavy Ukrajinské republiky z roku 1996. Archiv Nejvyšší rady Ukrajiny.

obranu a zahraničí je jmenován prezidentem za souhlasu parlamentu a ostatní ministři premiérem.¹⁴³ Základní zákon z roku 1996 se liší od Ústavní smlouvy především v otázce rozpuštění parlamentu a tzv. impeachmentu. Prezident znovu získal právo rozpustit parlament, ale pouze v situacích, které jsou dány ústavou.¹⁴⁴ Parlament naopak mohl hlasovat o odvolání prezidenta, ale pouze v případě velezrady nebo “jiného zločinu.”¹⁴⁵ Pokud srovnáme články přijaté ústavy s Ústavní smlouvou, ale i např. s tzv. březnovým návrhem základního zákona, vidíme, že došlo k dosažení částečné rovnováhy mezi výkonnou a zákonodárnou mocí. V rámci Ústavní smlouvy a především březnového návrhu byly prezidentovi přiřknuty rozsáhlé pravomoci, kdy *de iure* měl být nastolen prezidentský systém – tzn. prezident dohlíží na premiéra i vládu, přímo je ovlivňuje a má právo je jmenovat a odvolávat.¹⁴⁶ V novém ústavním dokumentu byly tyto prezidentské pravomoci “omezeny” tím způsobem, že jeho některé kroky (např. jmenování premiéra a ministrů) musely být schváleny parlamentem.

Zároveň si ale prezident s novou ústavou ponechal kontrolu nad vládou a premiérem. Nová ústava tak definovala právní prostředí Ukrajiny jako poloprezidentské, resp. prezidentsko-parlamentní. Důležitou změnou se stala i doba výkonu prezidentského úřadu – zatímco ještě v roce 1994 volili občané Ukrajiny prezidenta pouze na čtyři roky, s novou ústavou získal rok navíc. Nový základní zákon sice byl kompromisem, ale zároveň ho můžeme označit za Kučmovo politické vítězství, jelikož si prakticky udržel hlavní pozice z Ústavní smlouvy (byť v omezeném měřítku). Po dobu tří let (tedy do konce výkonu prvního mandátu) měl navíc právo vydávat dekrety týkající se ekonomických reforem, které nemusely být nijak regulované parlamentem.

[online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>, cit. 3. 12. 2020]. Prezident sice jmenuje premiéra, zároveň je ale samotné navržení premiéra podmíněno souhlasem koalice poslaneckých frakcí ukrajinského parlamentu. Vytvoření této koalice upravuje článek 83 Ústavy.

¹⁴³ Tamtéž. Čl. 114.

¹⁴⁴ Tamtéž. Čl. 106.

¹⁴⁵ Tamtéž. Čl. 111. Ve stejném článku jsou uvedeny případy, kdy a jak je možné hlasovat o sesazení prezidenta.

¹⁴⁶ Čl. 24 návrhu Ústavy z 11. března 1996. Archiv Nejvyšší rady Ukrajiny.

[online: <https://static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/rozdil/index.html>, cit. 3. 12. 2020].

7 Závěr

Období let 1994 až 1996 je v ukrajinské společnosti chápáno jako velice dynamická vývojová fáze, která stála u zrodu moderního ukrajinského státu. Rozpad Sovětského svazu a následná ekonomická a společenská krize v druhé polovině devadesátých let, způsobená, mimo jiné, implementací kapitalismu na zastaralé a nekonkurenceschopné hospodářství, silně ovlivňovala i politickou kulturu. Nedostatečná a mnohdy chybějící právní kultura jen podtrhovala nastalý stav věcí a s dalšími faktory tak rozehrávala nebezpečnou “partii.”

Ústavodárný proces byl logickou a nutnou odpovědí na chybějící vymezení pravomocí mezi zákonodárnou a výkonnou mocí (resp. i soudní), jelikož další pokračování právního chaosu mohlo vést, a několikrát vedlo, k politickým krizím, které by negativně ovlivnily ekonomické a sociální reformy. Oblast budoucího právního uspořádání Ukrajiny se posléze stala mocenským bojištěm mezi jednotlivými aktéry a zástupci obou větví moci (výkonné a zákonodárné). Kučmovo pojetí transformace Ukrajiny vyžadovalo posílení prezidentských pravomocí na takovou úroveň, aby byl sám schopen řídit reformy a přímo ovlivňovat chod celého státu. Tento posun ústavního pořádku na prezidentsko-parlamentní typ, který jsme analyzovali v rámci tří hlavních kroků prezidenta, tj. na konci roku 1994 vydáním dvou ústavních zákonů, poté podepsáním Ústavní smlouvy a nakonec vytvořením základního zákona státu, znamenal pro Ukrajinu změnu kurzu na autoritářšší způsob vlády. Ústava z roku 1996 sice vytvořila poměrně jasný právní rámec pro budoucí směřování státu a vymezila pravomoce jednotlivých větví moci, zároveň ale neodstranila rozpory mezi aktéry a tíhnutí některých představitelů státu k autoritářství. Tento aspekt byl mnohdy příčinou překračování ústavy a dalšího protiprávního konání. Výsledný stav ukrajinské politiky navíc podtrhovala nedostatečně zformovaná občanská společnost, která nebyla schopna efektivně a konstruktivně působit na politické elity.

Do ukrajinské politiky v tomto období vstupovaly (během prvního mandátu prezidenta Kučmy) nové socioekonomické struktury, které se podílely na vzájemném propojování politické a ekonomické sféry. Tyto tzv. neformální vztahy, postupně deformující již tak slabé demokratické základy státu, ještě více přispívaly k oddalování Ukrajiny od “západního stylu” demokracie. Posílením pravomocí prezidenta a posunem k poloprezidentství se výkonná moc soustředila *de facto* do rukou jednoho člověka, který tak mohl aktivně působit nejen na určitý segment státní moci, ale zároveň (a především!) na výše zmíněnou síť vztahů. Deformace demokratického zřízení, která se plíživě odehrávala na pozadí ústavodárného procesu, měla negativní vliv také na soudnictví, jež logicky čelí v

každé společnosti tlaku zájmových skupin. Netransparentní dosazování lidí na důležité posty nejen v soudnictví bylo evidentní a sloužilo především k upevnění a zabezpečení moci. Tímto způsobem postupoval i L. Kučma, který si během výkonu prezidentského úřadu zajistil podporu ministra spravedlnosti.

Oligarchizace politiky neznamena "jen" deformaci struktury rozdělení moci, ale také retardaci samotného zákonodárského procesu, v němž se střetávaly mnohdy protichůdné zájmové okruhy oligarchických skupin. Vzpomeňme dva nejdůležitější klany – dněpropetrovský a kyjevský, které se snažily protlačit do Kučmova okolí (resp. do Administrace prezidenta), aby mohly být v samotném centru dění. Tyto a jiné jim podobné zájmové kruhy se snažily co nejvíce využívat stát a skrze kontakty efektivně působit na rozrůstání svých ekonomických impérií.

Bylo by ale přinejmenším nespravedlivé, pokud bychom z nastalého vývoje vinili jen Leonida Kučmu. Ukrajinská politika druhé poloviny devadesátých let byla velice složitým propletením zájmových kruhů, politických stran, hnutí, oligarchů a dalších skupin, do čehož se střídavě promítaly stále "nové" problémy – otázka Krymu, politická a ekonomická krize, vytvoření nové ústavy, autokratické chování některých politiků, postoj k Rusku a Evropské unii atd. Prezident využil právního "vakua" a zároveň neschopnosti staré (sovětské) ústavy postihnout nové skutečnosti a v rámci zvětšení svých pravomocí obsadil dosud prázdné pozice. Přes často nejednotný odpor parlamentu však nedošlo k zastavení postupné degradace demokratických principů politiky. Zatímco za vítěze politického boje můžeme s výhradami určit L. Kučmu, na poli poražených stojí jasně ukrajinská společnost a její demokratické směřování.

Význam Kučmova vlivu na ukrajinskou politiku můžeme na jedné straně charakterizovat jako evidentní a určující ve vztahu k horizontální a vertikální moci. Upevnění prezidentovy pozice a jeho vliv na jednotlivé složky státní moci (především na vládní kabinet) byl nezpochybnitelně vepsán v ústavu, která mu zaručovala velké pole působnosti. Dodnes však existuje mnoho nevyjasněných otázek, které by mohly osvětlit určité fáze ústavodárského procesu a kroky hlavních aktérů doby. Větší pozornost by si například zasloužila problematika zahraniční politiky Ukrajiny v devadesátých letech a bližší analýza role L. Kučmy ve vztazích s Ruskem a západními zeměmi, popřípadě vliv těchto států na vnitropolitický vývoj Ukrajiny.

8 Seznam použité literatury

8.1 Odborná literatura

- 1) D'ANIERI, P.: *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design*. New York 2007.
- 2) DUVERGER, M.: A New Political System Model: Semi presidential Government. *European Journal of Political Research*, 1980, roč. 8, č. 2, s. 125–146.
- 3) DY CZOK, M.: Was Kuchma's Censorship Effective? Mass Media in Ukraine before 2004. *Europa-Asia Studies*, 2006, roč. 58, č. 2, s. 215–238.
- 4) ELGIE, R.: Presidentialism, Parliamentarism and Semi-Presidentialism: Bringing Parties Back. *Government and Opposition*, 2011, roč. 46, č. 3, s. 392–409.
- 5) CHOUDHRY, S. a kol.: *Semi-presidentialism and Inclusive Governance in Ukraine: Reflections for Constitutional Reform*. Kyiv 2018.
[online: <https://www.idea.int/publications/catalogue/semi-presidentialism-and-inclusive-governance-ukraine>].
- 6) KLOKOČKA, V.: *Ústavní systémy evropských států*. Praha 2006.
- 7) KOUBA, K.: *Prezidentské, poloprezidentské a parlamentní systémy demokracie*. Hradec Králové 2010.
[online: https://www.academia.edu/19190206/Prezidentsk%C3%A9_poloprezidentsk%C3%A9_a_parlamentn%C3%AD_syst%C3%A9my_demokracie].
- 8) KUZIO, T.: Europe or Eurasia? The Ideology of “Kuchmism”. *Journal of Ukrainian Studies*, 1997, roč. 22, č. 1–2, s. 145–163.
- 9) KUZIO, T.: *Kravchuk to Kuchma: The Ukrainian Presidential Election of 1994*. Alberta 2015. [online: <https://www.researchgate.net/publication/233259216>].
- 10) KUZIO, T.: *Ukraine under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*. New York 1997.
- 11) LINZ, J. – VALENZUELA, A.: *Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? The Failure of Presidential Democracy*. Baltimore 1994.
- 12) MERKEL, W. – CROISSANT, A.: Formale und informale Institutionen in defekten Demokratien. *Politische Vierteljahresschrift*, 2000, roč. 41, č. 1, s. 3–30.
- 13) ORLOVA, I.: *Cesta k přijetí ukrajinské Ústavy v roce 1996*. Brno 2006.
[online: https://is.muni.cz/th/cccsc/BP_Orlova.pdf].

- 14) SEDELIUS, T. – BERGLUND, S.: Towards Presidential Rule in Ukraine: Hybrid Regime Dynamics Under Semi-Presidentialism. *Baltic Journal of Law & Politics*, 2012, roč. 5, č. 1, s. 20–45.
- 15) WOLCZUK, K.: *Moulding of Ukraine, The Constitutional Politics of State Formation*. New York 2001.
- 16) ZIMMER, K. – KOWALL, T.: *Der politische Einfluß von Wirtschaftseliten in der Ukraine: nationale und regionale Oligarchen*. Bremen 2002.
- 17) АВКСЕНТЄВА, Т. Г.: Інститут президента України як фактор політичної стабільності та загальнонаціонального порозуміння. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Харків 2014, роč. 27, č. 1132, s. 66–70.
- 18) БОНДАРЕНКО, К.: *Леонид Кучма – Портрет на фоне епохи*. Харьков 2007.
- 19) БРОДВІЙ. А. М.: Місце президента України у визначенні стратегії економічного розвитку держави. In: *Інститут президента України в системі державної влади України*. Матеріали наукової конференції. Київ 2014, s. 270–273.
- 20) ГНАТЕНКО, Н.: Депутатська фракція у Верховній Раді України: елемент політичної структуризації парламенту чи інструмент лобізму? In: *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Київ 2009, s. 235–242.
- 21) ЖИЛЯЄВ, І. Б.: Постанова Президента України, як інструмент державної політики. *Стратегічні пріоритети*, 2007, роč. 1, č. 1–2, s. 24–33.
- 22) КОРЖ, Г.: *Леонид Кучма. Настоящая биография второго Президента Украины*. Харьков 2005.
- 23) ЛЮБОВЕЦ, О.: Політичні партії у парламентських фракціях і групах Верховної Ради II скликання (1994–1998 рр.) In: *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ 2011, s. 148–161.
- 24) МАРТИНЮК, Р.: Конституційний процес і поділ влади в Україні напередодні укладення Конституційного Договору 1995 р. між Президентом України і Верховною Радою України. *Наукові записки*, 2006, роč. 6, s. 319–333.
- 25) МИХАЙЛОВИЧ В. П.: Формування парламенту в Україні у 1990-х роках: історико-правовий аспект. *Правовий часопис Донбасу*. 2018, роč. 63, č. 2, s. 19–24.

- 26) МОСКАЛЮК, М. Ф.: Президентство в Україні: проблеми інституційного становлення, розвитку та функціонування. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2017, č. 5–6, s. 79–89.
- 27) МОСКАЛЮК, М.: Інститут президентства в Україні та Чеській республіці: порівняльний аналіз. *Політичне життя*, 2017, č. 4, s. 36–42.
- 28) ПОНТКОВСКА, А. К.: Перспективи впровадження світової практики лобізму в Україні. In: *Інститут президента України в системі державної влади України*. Матеріали наукової конференції. Київ 2014, s. 86–89.
- 29) ШАПОВАЛ, В. М. – КОРНЄЄВ А. В.: Історія Основного Закону – конституційний процес в Україні у 1990–1996 роках. Харків 2011.
- 30) ЩОКИН, Г.: *За кого ж голосувати? Спроба відвертої відповіді*. Київ 2004.
- 31) ЮРЧЕНКО, С. В.: Зовнішньополітичні виклики державі в баченні президентів України, 1991–2012. In: *Інститут президента України в системі державної влади України*. Матеріали наукової конференції. Київ 2014, s. 129–134.

8.2 Archivní materiály

- 1) Archiv Nejvyšší rady Ukrajiny. Stenografický zápis jednání z 28. 6. 1996. [online: <https://www.rada.gov.ua/documents/DayConstitution/194689.html>].
- 2) Archiv Nejvyšší Rady Ukrajiny. Stenografický zápis jednání z 4. 6. 1996. [online: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/stenohramy/04069689.html>].
- 3) Návrh Ústavy z 11. března 1996. Archiv Nejvyšší rady Ukrajiny. [online: <https://static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/rozdil/index.html>].
- 4) Ústava Ukrajinské republiky z roku 1996. [online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>].
- 5) Конституційний Договір. Відомості Верховної Ради України. Законодавство України. [online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>].
- 6) Конституція (Основний Закон) України 1978. Верховна Рада України. [online: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=888-09&ed=19780420>].
- 7) Постанова Верховної Ради України: Про проект конституційного Закону України про державну владу і місцеве самоврядування в Україні. Ліга закон. [online: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/F033200.html].
- 8) Про прийняття Конституції України і введення її в дію. Верховна Рада України, 28. 6. 1996. [online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-BP#Text>].

- 9) Про Указ Президента України Про проведення всеукраїнського референдуму з питання прийняття нової Конституції України. Верховна Рада України.
[online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255/96-вр#Text>].
- 10) Текст проекту Конституції України, схвалений Конституційною комісією 11 березня 1996 року. Архив Верховної Ради України.
[online: <http://static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/rozdil/rozdil5.htm>].
- 11) Указ Президента України. Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях. 6. 8. 1994.
[online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430/94#Text>].
- 12) Указ Президента України. Про заходи щодо здійснення структурних змін та забезпечення керівництва у сфері державної виконавчої влади. 6. 8. 1994.
[online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429/94#Text>].

8.3 Periodika

- 1) Deník *Независимая газета*, 23. 11. 1995.
[online: https://sites.ualberta.ca/~khineiko/NG_95_97/1146017.htm].
- 2) Deník *Сегодня*, 22. 12. 1995.
[online:
https://sites.ualberta.ca/~khineiko/segodnia_April_1995_February_1998/1118177.htm].
- 3) Rozhovor J. Vasylenka pro deník *Независимая газета*, 17. 10. 2002.
[online: https://www.ng.ru/cis/2002-10-17/5_vasilenko.html].
- 4) Rozhovor J. Vasylenka pro noviny *Українська правда*, 2. 12. 2002.
[online: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2002/12/2/4370654/>].
- 5) Rozhovor L. Kučmy pro deník *Независимая газета*, 21. 6. 1994:
[online: https://sites.ualberta.ca/~khineiko/NG_93_95/1145353.htm].
- 6) Rozhovor M. Syroty pro deník *Голос України*, 27. června 2008.
[online: http://www.golos.com.ua/edition_archive].
- 7) Rozhovor O. Moroze pro deník *Голос України*, 12. 4. 2011.
[online: http://www.golos.com.ua/edition_archive, cit. 20. 11. 2020].
- 8) Vyjádření prezidenta Kučmy pro deník *Голос України*, 2. 6. 1995.
[online: http://www.golos.com.ua/edition_archive].
- 9) МАРУСЯК, О.: Леонид Кучма перестал устраивать украинскую элиту. *Независимая газета*, 22. 7. 1998. [online: https://www.ng.ru/cis/2000-11-30/1_kuchma.html, cit. 12. 10. 2020].

- 10) Ми отримали Основний Закон і власну валюту. *Голос України*, 29. 3. 2011.
[online: <http://www.golos.com.ua/article/113477>].

8.4 Internetové zdroje

- 1) ДИСЮК, А.: Сага о Конституции: Как появился Основной закон Украины, *112.UA*, 28. 6. 2017. [online: <https://112.ua/statji/saga-o-konstitucii-kak-poyavilsya-osnovnoy-zakon-ukrainy-320755.html>].
- 2) Евгений Марчук. Жизнеописание кандидата в украинские Де Голли. Часть третья. 15. 9. 2013. [online: <http://4vlada.net/vlast/evgenii-marchuk-zhizneopisanie-kandidata-v-ukrainskie-de-golli-chast-tretya>].
- 3) Конституция в интересах своего гаранта: почему Основной закон Украины — вечный повод для политических споров. *Comments.UA*. 28. 6. 2020.
[online: <https://politics.comments.ua/article/domestic-policy/konstituciya-v-interesah-svoego-garanta-pochemu-osnovnoy-zakon-ukrainy---vechnyy-povod-dlya-politicheskikh-sporov-655502.html>].
- 4) ЛИТВИН, В. М.: Конституційний процес в Україні 1990–1996. Енциклопедія історії України. 2008. [online: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Konstitutsiyny_Protses_V_Ukraini].
- 5) МЕЛЬНИЧЕНКО, В.: Конституція 1996 року в історичній долі України. Новини Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. [online: <https://www.cdu.edu.ua/news/konstytutsiia-1996-roku-v-istorychnii-doli-ukrainy.html>].
- 6) ОРИЩУК, Ф.: Асоціацію «Земля и люди» попросили вернуть 800 миллионов, *Дело.UA*, 27. 11. 2009.
[online: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/associaciju-zemlja-i-ljudi-ver-134536/>].
- 7) Парламентські вибори 1994 року.
[online: https://web.archive.org/web/20071014184800/http://kandydat.com.ua/politika/01_02.htm].
- 8) Політичні етюди. Прийняття Конституції України. Dokumentální film. Scénář a režie V. Муроґук. Ukrajina 2006.

- [online: <https://www.youtube.com/watch?v=sQZ3lWFa4WM>].
- 9) Усі, хто причетний, цю ніч мають проводити своєрідно. Як приймалася Конституція. *УКРІНФОРМ*.
[online: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2039167-vsi-hto-pricetnij-cu-nic-maut-provoditi-svoeridno-ak-prijmalasa-konstitucia.html>].
- 10) Электоральная география. Украина. Президентские выборы 1994.
[online: <https://www.electoralgeography.com/new/ru/countries/u/ukraine/ukraine-presidential-election-1994.html>].
- 11) Rozhovor L. Куцмы pro televizi НТВ v pořadu *Герой дня*, 24. 4. 1997.
[online: <https://www.youtube.com/watch?v=z-M8p-A6XVw>].
- 12) ГАУДУЦКИЙ, П.: Сага об украинских реформах, *ЗН.УА*, 12. 8. 2018.
[online: <https://zn.ua/internal/saga-ob-ukrainskih-reformah-291394.html>].
- 13) Українська еліта ще не доросла до рівня Конституції. *УНІАН*, 28. 6. 2006.
[online: <https://www.unian.ua/politics/9035-ukrajinska-elita-sche-ne-dorosla-do-rivnya-konstitutsiji.html>].
- 14) Rozhovor O. Moroze pro televizi NewsOne v cyklu *Спецпроект*, 22. 8. 2017.
[online: <https://newsvideo.su/video/7462204>].